Vysoká škola ekonomická v Praze
Národohospodářská fakulta
Hlavní specializace: Hospodářská politika

Velká hospodářská krize 30. let 20. st. a její důsledky pro Československo

diplomová práce

Autor: David Valenta

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Ing. Daniel Váňa

Rok: 2008

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že diplomovou práci na téma „Velká hospodářská krize 30. let 20. století a její důsledky pro Československo“ jsem vypracoval samostatně. Použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v přiloženém seznamu literatury.

V Praze dne 18. 7. 2008 David Valenta

PODĚKOVÁNÍ

Dovoluji si poděkovat panu Mgr. Ing. Danielu Váňovi za vedení mé diplomové práce a za cenné připomínky a rady, které mi pomohly při jejím vypracování.

OBSAH

ÚVOD 4

1 MEZINÁRODNÍ SOUVISLOSTI VELKÉ HOSPODÁŘSKÉ KRIZE 6

1.1 Příčiny krize 6
1.1.1 Teoretická východiska 6
1.1.2 Rakouská škola 12

1.2 Příčiny a vznik hospodářské krize v USA 17
1.2.1 Mezinárodní hospodářský vývoj 27

2 ČESKOSLOVENSKÁ EKONOMIKA V PŘEDVEČER KRIZE 30

2.1 Charakteristika 30

2.2 Nástup hospodářské krize a její etapy 30

2.3 Příčiny hospodářské krize 31

2.4 Důsledky hospodářské krize 33
2.4.1 Průmyslová výroba 33
2.4.2 Zemědělská výroba 35
2.4.3 Vnitřní a zahraniční obchod 36
2.4.4 Peněžnictví, finanční kapitál a měnová politika 38

3 PRŮBĚH HOSPODÁŘSKÉ KRIZE V ČESKOSLOVENSKU 45

3.1 Další okolnosti hospodářské krize 47

3.2 Ekonomické důsledky krize 50
3.2.1 Průmysl 50
3.2.2 Zemědělství 51
3.2.3 Obchod 53
3.2.4 Peněžnictví 55
3.2.5 Nezaměstnanost 56

4 HOSPODÁŘSKÉ A POLITICKÉ DŮSLEDKY KRIZE PRO ČESKOSLOVENSKO 59

4.1 Politické důsledky hospodářské krize 59

4.2 Státní hospodářská politika v letech krize 61

4.3 Státní zásahy do hospodářství 63

4.4 Problémy krize a její řešení 65

ZÁVĚR 69

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ 72

ÚVOD

V obecném povědomí je zakořeněn názor, že americkou, následně světovou hospodářskou krizi[1] odstartoval prudký pád akcií na newyorské burze dne 24. října 1929. V současné době však už argument Černého čtvrtku (event. Černého pátku)[2] neobstojí. Příčiny celosvětového, navíc nejen hospodářského kolapsu, je potřeba hledat už dříve a také podrobněji.

Na to, jak vlastně k hospodářské krizi došlo a co stálo za nejtěžší hospodářkou depresí v novodobých dějinách spojených států, se názory různí i po téměř osmdesáti letech od jejího vzniku. Rozdíly pramení z různosti pohledů na celou problematiku a liší se u ekonomů v závislosti na příslušnosti k té které ekonomické škole, a tím i určují, kde a v čem jednotliví z nich hledali příčiny krize a jaká hledali východiska.

Odborníci se shodli pouze na tom, že rámec pro obrovský vzestup průmyslu vytvořila liberalizace mezinárodních ekonomických vazeb, vzájemná propojenost jednotlivých národních ekonomik. Tento fakt byl později brán jako příčina, že se krize stala celosvětovou. Všechny události byly projevem dlouhodobě se vršících problémů reálné ekonomiky. Skutečné příčiny se nacházely jinde, měly složitou a komplexnější povahu. Velká deprese je dodnes kontroverzní kapitolou hospodářských dějin. Krize trvala čtyři roky, což ve dvacátém století nemělo obdoby. Nejen délka, ale také hloubka krize, byla dosud něčím neznámým. Závažným zjištěním je také skutečnost, že se nepodařilo nalézt po celou dobu lék na rychlé východisko z krize.

Zpracovávané téma má velmi široký záběr s možností dostatečného využití množství nejrůznějších statistických informací, publikovaných v době, kdy se události staly anebo analyzované v pozdějším období na základě shromážděných faktů. Jejich výhodou je fakt, že se jedná o ověřené údaje, které dávají ve svém celku obraz o tehdejších ekonomických poměrech. Snahou autora bylo v práci získané údaje

[1] Všeobecně se používá spíše název Velká deprese, podle v USA přijatého termínu The Great Depression, který nevyvolává tak negativní pocity, jako slovo krize. Američané neradi vzpomínají na toto „temné“ období jejich historie.

[2] Jde o mylné, ale vžité označení, které se postupem času všeobecně ujalo. Má se na mysli buďto čtvrtek 24. října 1929, kdy došlo k výraznému propadu cen a bylo zobchodováno téměř 13 milionů akcií, případně o úterý 29. října 1929, kdy bylo zobchodováno přes 16 milionů akcií, a za jediný den klesl burzovní index o 13 procentních bodů. Finanční ztráta způsobená touto implozí je odhadována na 15 miliard tehdejších dolarů (Tajovský 2004).

analyzovat, soustředit se na vysvětlení jednotlivých jevů, poukázat také na vzájemné národní i mezinárodní souvislosti týkající se nejen průmyslové a zemědělské výroby, ale také finančnictví a mezinárodních politických vztahů.

První část práce se zabývá mezinárodními souvislostmi velké hospodářské krize, jejími příčinami. V úvodu prezentuje různá teoretická východiska tehdejších finančních odborníků a jejich pohled na praktickou stránku ekonomiky. Podrobně rozebírá příčiny a vznik hospodářské krize v USA a v návaznosti na to důsledky krize pro mezinárodní hospodářský vývoj.

Druhá část práce je věnována vývoji československé ekonomiky v předvečer krize. Jsou analyzovány nástup hospodářské krize a její etapy, příčiny a důsledky krize a její vliv na průmysl, zemědělství, vnitřní a zahraniční obchod, peněžnictví a měnovou politiku.

Třetí část rozebírá období skutečného nástupu hospodářské krize v Československu, ekonomické důsledky, které pro zemi znamenala a konkrétně pro všechna rozhodující odvětví.

Čtvrtá část pak rozebírá důsledky velké deprese pro Československo jednak z pohledu politického, dále uplatňovanou státní hospodářskou politiku v letech krize a státní zásahy do hospodářství.

Z hlediska vlivu světové krize na ekonomiku předválečného Československa ji práce prezentuje ve třech rovinách. První se týká vývoje v předkrizovém období, tj. před rokem 1929. Tato část práce vytváří předpoklady pro lepší orientaci v následujícím období – v době nástupu hospodářské krize. Třetí část hodnotí důsledky hospodářské krize pro Československo nejen z hlediska ekonomického, ale také politického.

V závěru práce jsou shrnuty zjištěné a prezentované údaje společně se závěry a názory autora práce na tuto problematiku.

1 MEZINÁRODNÍ SOUVISLOSTI VELKÉ HOSPODÁŘSKÉ KRIZE

1.1 PŘÍČINY KRIZE

1.1.1 Teoretická východiska

Skončení první světové války, oddělení českých zemí od Rakouska - Uherska, vytvoření samostatného československého státu a výrazný poválečný ekonomický růst, to byly charakteristické znaky počátku dvacátých let 20. století. Po letech překvapivého růstu nastává koncem 20. let strmý pád – celosvětová velká deprese. Nad příčinami jejího vzniku, průběhu a důsledcích se zamýšleli mnozí renomovaní ekonomové té doby. Ani tehdy uznávaný Sayův zákon[3] nevysvětlil dostatečně příčiny krize.

Když Jeanu Baptistovi Saye bylo 36 let, vydal své stěžejní dílo *„Pojednání o politické ekonomii“*. Ekonomy velmi zajímala 15. kapitola, která rozebírá vztah mezi celkovou poptávkou a nabídkou. Vytvořil teorii, že každý výrobce, který zahajuje novou výrobu, vytváří novou poptávku a nabídka statků, vytváří příjmy, od nichž se vytváří poptávka po ostatních statcích. Nabídka tudíž otevírá poptávku po statcích. I když někdy nabídka přesáhne v detailu poptávku, celková nabídka a celková poptávka jsou na sobě závislé, neboť tento jejich chvilkový nesouhlas vyřeší trh. V knize takto zavedl svůj slavný ***"Sayův zákon trhu"***, čímž se zapsal do dějin ekonomie.

Přijatelným způsobem vysvětlit a zdůvodnit celosvětovou depresi se podařilo až anglickému ekonomovi Johnu Maynardu Keynesovi[4]. Svou nově vytvořenou teorii vysvětlil v roce 1936 v knize *„Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*“. I současní významní ekonomové uznávají, že na svou dobu to bylo dílo skutečně převratné a způsobilo revoluci (Keynesiánskou revoluci), protože z úplně nového pohledu přistoupilo k řešení hospodářských problémů. Keynes si během let vybudoval renomé mezinárodně uznávaného odborníka v oblasti bankovnictví a peněžního oběhu. Stal se zakladatelem nového ekonomického směru Keynesiánství.

[3] Jean Baptista Say (narozen v Lyonu 5. ledna 1767, umírá v Paříži 16. listopadu 1832). Přední francouzský ekonom první třetiny 19. století. Je považován za hlavního představitele francouzské politické ekonomie, který přijal za své klasický liberalismus.

[4] John Maynard Keynes (5. června 1883 – 21. dubna 1946), anglický ekonom, profesor na univerzitě v Cambridgi, guvernér Bank of England.

Keynes reagoval na Sayův zákon, který se pokoušel zpochybnit. Nově proto definoval tzv. funkci úspor. Klasická ekonomie vysvětlovala výši úspor výší úrokové míry. Úspory budou tím vyšší, čím vyšší bude úroková míra. Keynes našel jiné vysvětlení. Úspory jsou závislé na výši osobních důchodů (příjmů). Sníží-li se důchody, sníží se také příjmy. Čím více budou lidé spořit, tím menší budou mít své příjmy (za předpokladu, že se tak budou chovat i ostatní).

Keynes dále definoval zákon klesajícího sklonu ke spotřebě. Podle této teorie s rostoucími důchody společnosti klesá i jejich sklon ke spotřebě. Čím jsou lidé bohatší, tím více se snaží šetřit.[5] Definováním těchto zákonů v průběhu velké deprese usiloval o to dokázat, že i při vysoké nezaměstnanosti může být hospodářství v rovnováze. Navrhoval řešení, kde hlavní úlohu hraje stát.

Jeho názor na hospodářskou politiku tehdejších ekonomik byl jasný: *„Kdyby ministerstvo financí naplnilo staré lahve bankovkami, zakopalo je přiměřeně hluboko v opuštěných uhelných dolech, které by potom byly zasypány až k povrchu odpadky, a ponechalo by pak soukromému podnikání, aby podle dobře osvědčených zásad laissez-faire znovu tyto bankovky byly vykopány ze země (…) nemusela by již existovat nezaměstnanost a nepřímo by se to odrazilo pravděpodobně tak, že by se reálný důchod společnosti, jakož i její kapitálové bohatství patrně podstatně zvýšily. Bylo by ovšem mnohem rozumnější stavět domy apod., ale brání-li tomu politické a praktické obtíže, je předcházející prostředek lepší než nic.“*[6]

Ve třicátých letech 20. století vzniká nová teorie – keynesiánská ekonomie, která ovládla ekonomické myšlení na čtyři desítky let. Keynesiánci kladou důraz na aktivní výdajovou politiku státu, která by zmírnila probíhající pokles ekonomiky a nedopustila by velký rozsah bankrotů firem a propouštění zaměstnanců. Prosazují zvýšení výdajů státu, byť za cenu schodku státního rozpočtu a zadlužení státu pro budoucí roky, kdy bude dluh nutné splácet. Brzdí pokles ekonomiky, nebezpečí sociálních konfliktů je výrazně nižší. Na druhou stranu brzdí přirozenou selekci firem, oslabuje tak silný konkurenční boj. Pracovní síla je prodávána velmi draze.

[5] Tato jeho teorie byla později vyvrácena.

[6] KEYNES, J. M.: Obecná teorie, kap. 10, str. 144 – 145.

Hlavní myšlenkou **kenynesiánství** je představa, že tržní ekonomika prodělala takové změny, že ve 20. stol. nemůže úspěšně fungovat pouze na základě samoregulačních tržních mechanismů. Recese byla podle Keynese přirozeným a běžným průvodním jevem vyspělé tržní ekonomiky ve 20. století.

Monetaristé kladou důraz na monetární (peněžní) politiku. Podle nich je stabilní měna základem fungující ekonomiky. Uplatňují takovou hospodářskou politiku, prostřednictvím které mohou dosáhnout makroekonomickou rovnováhu díky rozsáhlým bankrotům neefektivních a slabých firem, přičemž dočasně zvýší nezaměstnanost. Na druhou stranu tímto svým postupem dávají možnost vytvořit zdravou a efektivní ekonomickou základnu a tím dobré výchozí podmínky pro rozvoj ekonomiky. Z tohoto jejich pojetí vyplývá riziko – deflace, dlouhodobá nezaměstnanost, silné sociální otřesy, pokles životní úrovně. To vše vytváří podmínky pro extremistické názory. Podporují myšlenku konkurenčního boje, který může být v konečném důsledku nahrazen až příkazovým systémem.

Monetarismus je spjat se jménem Miltona Friedmana.[7] S jeho jménem jsou pak spojeny především termíny "Chicagská škola" a "monetarismus". Friedmanovy ekonomické teorie pronikly do celého světa. Je nepochybné, že zejména v sedmdesátých letech 20. st. ovlivnily myšlení politiků v mnoha zemích. Ve svém odborném díle se specializoval na oblast peněz[8], peněžní politiky, inflace a nezaměstnanosti. Koncepce se původně nazývala kvantitativní teorie peněz, později monetarismus. Ten Friedman postupně rozebíral v mnoha knihách a odborných článcích. Odborníci oceňují jeho *"Peněžní historie Spojených států, 1867-1960"* (1963), kterou napsal společně s A. J. Schwartzovou a na kterou navázala po dvaceti letech další, doplňující práce, srovnávající zkušenost USA a Velké Británie za stejně dlouhé časové období. *„Je to proto, že lidé začali hromadit drahé kovy a zlaté a stříbrné mince jako zajištění proti inflaci, ke které může dojít (…) kvůli zcela nekryté emisi peněz. A to*

[7] Milton Friedman (31. července 1912 – 16. listopadu 2006), nositel Nobelovy ceny za ekonomii za zkoumání dopadu vládních zásahů za ekonomiku a za výsledky v oblasti analýzy spotřeby, historie a teorie peněz.

[8] FRIEDMAN, M.: Sborník "Studie o kvantitativní teorii peněz." Chicago, 1956.

není všechno. Dodatečné zdroje se začaly vynakládat na těžbu, protože čistě papírová měna snižuje dlouhodobou předvídatelnost cenové úrovně“.[9]

Monetarismus – jeho představitel Milton Friedman bere do úvahy vývoj keynesiánské teorie a používá mnohé keynesovy pojmy, přesto je jeho přístup ke keynesiánské ekonomii kritický a odmítavý. Hlavní výhrady Friedmana vůči keynesiánství se týkají nezbytnosti státních zásahů do ekonomiky a údajného podcenění úlohy peněz, jehož důsledkem byl růst inflačních tlaků.

M. Friedman vystupoval v oblasti hospodářské politiky jako zastánce minima státních zásahů do ekonomiky. Dokazoval, že státní intervence v mnoha případech nevede ke stabilizaci ekonomiky, ale sama jí dává destabilizační impulsy. Navrhoval jednoduchou peněžní politiku, která bude založená na principu dlouhodobého udržování fixního tempa růstu nabídky peněz. Koncepci obhajoval v dalších publicistických i vědeckých pracích. V oblasti základních otázek teorie komparativních ekonomických systémů je se jménem M. Friedmana spojena rigorózní analýza tržní ekonomiky a kapitalistického ekonomického systému a kritiky ekonomických systémů, založených na netržní logice. Světoznámou se stala jeho kniha "Kapitalismus a svoboda" (1962).

Zajímavé jsou názory na agregátní poptávku a nabídku.

Keynesiánství:

- ceny a mzdy jsou nepružné,
- mohou existovat dlouhodobě nevyužívané kapacity a nedobrovolná nezaměstnanost,
- fiskální a monetární opatření státu zaměřené na zvýšení poptávky může vést k rovnováze – k většímu reálnému výstupu a zaměstnanosti,
- Keynesiánci doporučují státu podporovat růst agregátní poptávky doplňováním soukromých výdajů výdaji vládními.

[9] FRIEDMAN, M., SCHWARTZ, A. J.: „Has Government Any Role in Money?“ v Schwartz, Anna: Money in Historical Perspective, University of Chicago Press, 1987, str. 311.

Moneterismus:

- ceny jsou relativně pružné,
- křivka agregátní nabídky z dlouhodobého hlediska neustále stoupá, reálný produkt je roven potenciálnímu produktu, ekonomika je v rovnováze,
- z krátkodobého hlediska se v důsledku zvýšení AD zvyšuje také reálny Y, zvyšuje se cenová hladina a reálný HDP zůstává nezměněný,
- zvýšením AD není možné dlouhodobě zvyšovat reálný Y – jakékoli opatření zaměřené na jeho zvýšení vede v konečném důsledku pouze k růstu cenové hladiny – k inflaci.

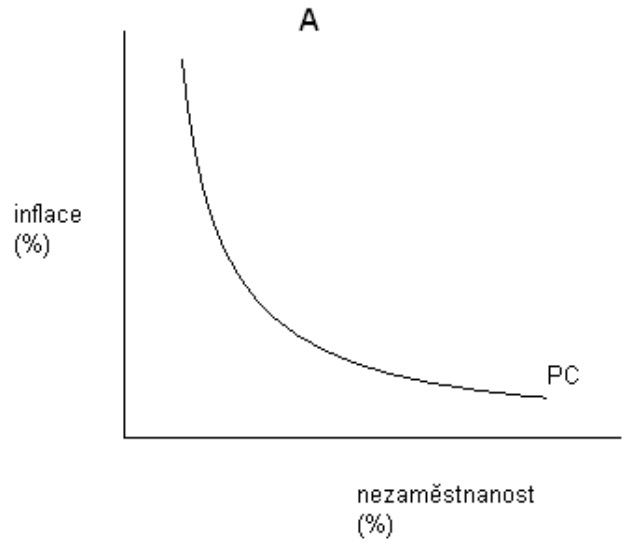
Při hodnocení ekonomické stability keynesiánci tvrdí, že ekonomický systém je vnitřně velmi nestabilní, také investice jako složka AD je velmi labilní. Z toho plyne, že stát se musí nepřetržitě starat o přijímání proticyklických opatření, což ve své podstatě znamená například progresivní zdanění. Naopak monetaristé chápou ekonomický systém jako stabilní záležitost, kterou může ohrozit jen špatná monetární politika. Vláda má proto prostřednictvím centrální banky provádět takovou politiku, aby nabídka peněz odpovídala růstu hrubého domácího produktu.

Také v názorech na úlohu peněz v ekonomice se oba směry rozcházejí. Podle Keynese subjekty dávají přednost penězům před cennými papíry, protože peníze vykazují nejvyšší likviditu. Úrokovou míru chápou jako odměnu za zřeknutí se výhod likvidity. Penězům keynesovci dávají malý význam, peněžní politiku chápou jako doplněk rozpočtové politiky. Naopak monetarismus zdůrazňuje aktivní úlohu peněz a monetární politiky. Funkce státu má být podle monetarismu omezená jen na regulování přírůstku peněz do oběhu.

1.1.1.1 Phillipsova křivka

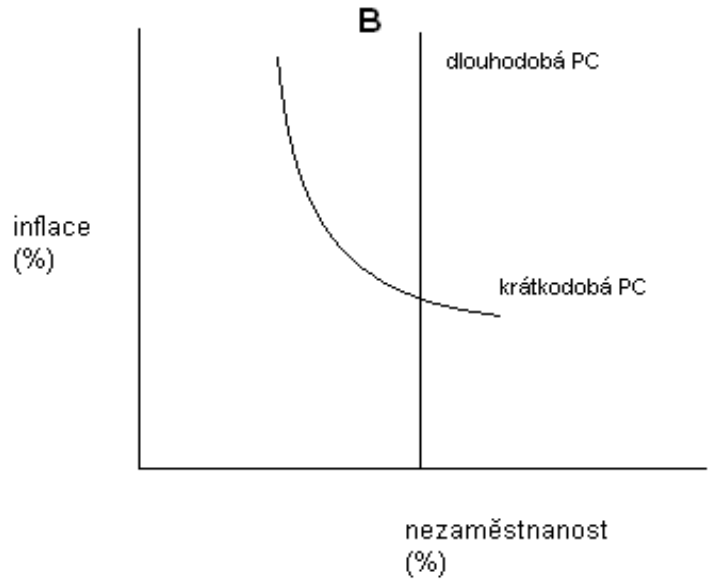
Podle **keynesiánců** existuje substituční vztah mezi inflací a nezaměstnaností a Philipsova křivka, tzv. Raná, vypadá takto (A):

Obr. 1: Raná Philipsova křivka

Jiný pohled mají **monetaristé**. Původní raná Phillipsova křivka je chápána jako krátkodobá. Pro tržní ekonomiku je charakteristická dlouhodobá křivka, která je založena na přirozené míře nezaměstnanosti. Přirozená míra nezaměstnanosti se vyvíjí nezávisle od inflace a Phillipsova křivka nabývá vertikální průběh (B).

Obr. 2: Dlouhodobá Philipsova křivka

1.1.1.2 Česká ekonomická věda

Keynesiánství se vyvinulo jako vnitřně diferencovaný směr ekonomické teorie. Popudem k jeho rozšíření byla *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz* J. M. Keynese, kterou napsal v roce 1936.

Hlavním představitelem českého keynesiánství byl ve 30. a 40 letech 20. století Josef Macek. K tomuto proudu se dále hlásili Jaroslav Nebesář, Karel Maiwald, Vladimír Kadlec, Jaroslav Krejčí a další. Josef Macek ve svých teoretických úvahách prohlašoval, že hospodářský řád je podřízen řádu sociálnímu, klad důraz na sociální politiku. Názory prezentoval v mnoha pracích, z nichž nejznámější jsou čtyři díly *Sociální ekonomiky* (1946, 1947, 1948). Kritizoval emisní politiku Národní banky československé, vycházel z přesvědčení, že emisní politika má vytvářet podmínky pro podněcování investic a zvyšování zaměstnanosti.

K Josefu Mackovi se hlásil Jaroslav Nebesář. Také on prosazoval aktivní hospodářskou politiku vlády a peněžní politiky banky k překonání velké deprese. Své teorie soustřeďoval na zdůvodnění rozpočtové, peněžní a úvěrové politiky. Své názory vyjádřil v díle *Nové směry úvěru* (1936), *Úspory a investice* (1939) – zde se důsledně opírá o Keynesovu *Obecnou teorii zaměstnanosti.*

Významnou postavou byl Karel Maiwald. V roce 1937 vydal knihu *Hospodářský život a úvěr.* Je plně v intencích keynesiánství – obsahem, terminologií i grafickým aparátem. Precizně využívá souvztažností mezi reálnou a peněžní ekonomikou, mezi statikou a dynamikou hospodářských procesů obecně.

1.1.2 Rakouská škola

Metodologická východiska sporu spočívají v tom, že rakouští ekonomové nepovažovali koncepci ekonomické rovnováhy za smysluplnou. Nepovažovali za nutné své teorie převádět do matematických vzorců. Teorie byla srostlá se sférou směny, její stoupenci se domnívají, že tržní ceny finálních výrobků determinují ceny výrobních nákladů, zatímco v klasické ekonomii je to naopak. Rakouská škola nahlíží na ekonomii jako na praxelogii, tj. teorii lidského jednání, které není vlastní pouze představitelům rakouské školy.

Myšlenky rakouské školy se v průběhu 20. století měnily. Ekonomie se začala zabývat liberálním proudem. Výraznými představiteli byli Ludwig von Mises[10] a F. A. von Hayek. Ludwig von Mises po studiích odmítal marxismus, relativismus „historické školy“ a glorifikaci pruského státu považoval za směšnou. Mises napsal svou první knihu pod vedením učitele Carla Grünberga – byly to dějiny statkářsko-rolnických poměrů v Haliči.

Se zájmem sledoval situaci kolem pronajímání bytů ve Vídni. Na toto téma napsal knihu, ve které prezentoval svůj názor, že nepříznivé podmínky bydlení mají svůj původ v daňových zákonech. Touto knihou se také stal ekonomem. Mises se také při této situaci etabloval jako vůdčí osobnost třetí generace rakouské školy. Mimo jiné ukázal, že peníze jako směnný prostředek držený za účelem zpětného prodeje nemohly původně vzniknout jinak než ve formě zbožových peněz.

Mises navíc analyzoval státní měnovou politiku. Odůvodnil, proč banky a vlády mají tendenci jednat inflačně, protože zvýšené množství peněz všem lidem nepomůže stejně. Poprvé dále prezentoval základy tehdy přelomové hospodářské teorie – teorii hospodářského cyklu. Potvrdil, že vlády a centrál banky jsou zodpovědné i za hospodářské cykly. Podle jeho teorie pokud stát pouští peníze přes úvěrový trh do ekonomiky, dochází ke snížení úrokové míry pod tržní úroveň určovanou skutečnými úsporami. Nízká úroková míra pak vede ke zvýšené investiční činnosti a větší produkci kapitálových statků. Dochází k boomu.

Mises měl výrazný podíl na stabilizaci rakouské měny. Nemohl ale zabránit tomu, aby neustále nedocházelo k peněžní a úvěrové expanzi. Věděl, že zásah státu je kontraproduktivní a vytvoří ještě více problémů, které měl původně odstranit. Rakouskou politiku označil jako základ vlekle postupujícího pohlcování kapitálu. Rekonstruoval ekonomii jako axiomaticko-deduktivní vědu. Uváděl, že lidé jednají záměrně, sledují cíle a volí mezi vyššími a nižšími. Ve svých pracích často hodnotil úlohu peněz. Trval na tom, že má být zakázáno vydávání zlatem nekrytých bankovek. Komerční banky mají sloužit jako depozitní a poskytovat svým vkladatelům právo kdykoli si vyměnit hotovost. Banky musí držet stoprocentní rezervy.

[10] Ludwig von Mises (1881 – 1973) rakouský ekonom 20. st., zastánce liberalismu a velký kritik státních zásahů do ekonomiky, tvůrce uceleného ekonomického směru – praxeologie. Zabýval se také historií, filozofií a působil též jako právník.

Do rakouské školy se dále řadí Fridrich August von Hayek.[11] Po absolvování vysokoškolských studií měl na Hayeka poměrně velký vliv Ludwig von Mises. Oba společně založili v roce 1927 Rakouský institut pro ekonomický výzkum, který se zabýval hospodářskou politikou. Mezi ekonomy je Hayek znám především jako přední představitel rakouské ekonomické školy, která navazovala na tradici Carla Megera. Hayek přispěl významně do politické a právní filosofie a do metodologie vědy.

K nejznámějším patří jeho monetární teorie cyklu, kterou vyložil již ve své rané práci *„Peněžní teorie a hospodářský cyklus“*. Hayekova teorie navazovala na teorii cyklu švédského ekonoma Knuta Wicksella, ale inkorporovala rakouskou teorii kapitálu. Hayek ve své teorii cyklu vycházel z myšlenky, že výše úrokové míry ovlivňuje strukturu kapitálu. *„Neméně důležitou skutečností pro stále rostoucí souhlas se základními principy opuštění myšlenky, která spočívala na naivních měnových teoriích hospodářských cyklů, že tím jediným, co je potřeba k odstranění hospodářských fluktuací, byla stabilizace cenové hladiny.“*[12]

1.1.2.1 Hayekova teorie (myšlenkový postup)

- Nízká úroková míra vede podnikatele k tomu, aby investovali do kapitálově náročnějších výrob a používali kapitálově náročnější techniky,
- V úvodu je peněžní injekce, následuje úvěrová expanze, která vede k poklesu úrokových sazeb,
- Podnikatelé se domnívají, že pokles úrokových sazeb je důsledkem snížení kapitálu, a začnou investovat do kapitálově náročnějších výrob a technik,
- Dochází ke strukturálním změnám - výrobní zdroje jsou přesouvány ze spotřebních odvětví do investičních odvětví, rostou ceny spotřebních statků,
- Se zpožděním za růstem cen rostou mzdy, vznikají dočasně zvýšené zisky, které firmy mohou používat k financování investic,

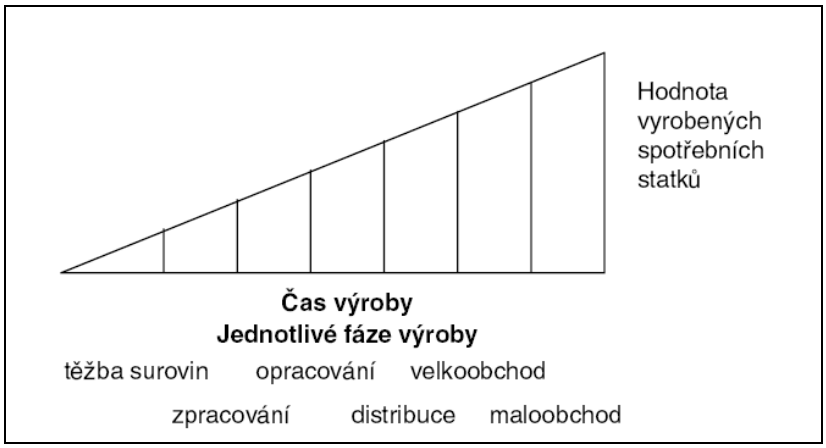
[11] Fridrich August von Hayek (8. května 1899 – 23. března 1992). Ekonom, stoupenec krajního neoliberalismu, laureát Ceny Švédské říšské banky za ekonomii (CEAN).

[12] HAYEK, F. A.: „The Present State and Immediate Prospects of the Study of Industrial Fluctuations“ v *idem. Profits, Interest and Investment*, Augustu M. Kelley Publishers, 1975, str. 173.

- Po čase mzdy začnou dohánět ceny a vynucené úspory mizí, zvyšují se úrokové sazby,
- Podnikatelé zjišťují, že investovali do špatné struktury kapitálu
- Vzniká počátek deprese - podnikatelé se snaží odbourávat "špatné investice", což je doprovázeno poklesem zaměstnanosti, poptávky a výroby.

Průkopnickou prací týkající se kapitálu je dílo F. A. Hayeka *Prices and Production*. V knize se pokusil vysvětlit dvojrozměrnost kapitálu (hodnota a čas) pomocí názorného grafického znázornění známého od té doby pod názvem Hayekův trojúhelník.

Obr. 3: Hayekův trojúhelník

Je to jednoduchý ekonomický model. Znázorňuje výrobní procesy ve dvou rozměrech – jedna odvěsna znázorňuje peněžní hodnotu výdajů na spotřební zboží, druhá odvěsna znázorňuje čas. V grafu jsou zachyceny jednotlivé stupně výroby, ve kterých se původní výrobní faktory přeměňují na konečný výrobek, který spotřebitelé nakupují. Předpokládá se, že výstup jedné výrobní fáze je zároveň začátkem fáze nové.

Hayek zdůrazňoval strukturální důsledky inflace na ekonomiku a tím se odlišoval od stoupenců kvantitativní teorie peněz, kteří vycházeli z neutrality peněz. Hospodářské cykly jsou vyvolávány monetárními poruchami a mají strukturální povahu. Později se dostal do sporu s Keynesem, který chtěl řešit nezaměstnanost zvyšování agregátní poptávky,[13] zatímco Hayek tvrdil, že je nezaměstnanost důsledkem

[13] Agregátní poptávka - neboli celková poptávka. Jde o poptávku všech kupujících po všech druzích výrobků. Spolu s celkovou nabídkou se dá posoudit "Rovnováha trhu".

strukturálních poruch, které nelze odstranit změnami agregátní poptávky. Keynesovu teorii zaměstnanosti kritizoval Hayek i z metodologických důvodů. Podle Keynese zaměstnanost závisela na národním důchodu a ten na agregátní poptávce. Hayek se zabýval také teorií peněz, v níž dospěl k názoru, že se peníze mohou stát neutrálními za podmínky, když bude zrušen monopol státu na emisi peněz. Považoval státní monopol na peněžní emisi, který je podstatou každého centrálního bankovnictví, za umělý a nepřirozený.

Ve třicátých letech se Hayek zapojil do sporu o ekonomickou racionalitu socialismu. Spor vyvolal Mises. Proti němu stáli stoupenci tržního socialismu O. Lange, A. Lerner a další. Hayek vystoupil svou teorií o rozptýlené znalosti. Podle jeho teorie je ekonomická informace využitelná jen tím jednotlivcem, který ji objevil v konkrétním čase a místě, a je tak prchavá, že je nesdělitelná centrální autoritě. Jediným možným médiem jejího přenosu je tržní cena. Viděl cenový systém jako universální a jediný možný systém koordinace lidí a činností ve velké a složité směnné společnosti. Podle Hayeka má cenový systém úlohu hlavního koordinátora ve společnosti. Slouží lidem jako zdroj informací o přáních spotřebitelů na trhu, informací o tom, jak se mohou jejich přání v nejbližších obdobích vyvíjet atd.[14]

1.1.2.2 Shrnutí:

- Rakouská škola a její hlavní charakteristické rysy je možné shrnout takto:[15]
- metodologický individualismus – ekonomické jevy lze vysvětlit pouze na základě pochopení chování jednotlivců,
- metodologický subjektivismus – konání jednotlivců vychází ze subjektivních znalostí, vnímání, očekávání atd.,
- marginalismus – rozhodování ovlivňují relevantní změny okolností,
- vliv (klesajícího mezního) užitku na poptávku a trh,
- náklady obětované příležitosti,
- úloha času při spotřebě a výrobě (časové preference),
- trh jako proces objevování a učení se,
- rozhodování v podmínkách nejistoty (identifikace možných alternativ je součástí rozhodování)

[14] Viz HAYEK, F. A.: „The Use of Knowledge in Society“ a Mises, Ludwig: *Human Action*, část 3.

[15] KIRZNER, I. M.: The Meaning of Market Process, Essays in the development of modern Austrian economics, Routledge, 1992).

1.2 PŘÍČINY A VZNIK HOSPODÁŘSKÉ KRIZE V USA

Tato část práce je zaměřena na samotný průběh velké hospodářské krize, jejíž počátky, vznik a přerod do krize světové musíme bezpochyby hledat právě ve Spojených státech amerických.

Hospodářská krize, která se rozhořela v polovině roku 1929 v USA a která přerostla v krizi celosvětovou je mnohdy vnímána jako historická událost, jež nemá v dějinách obdoby. Do jisté míry je to samozřejmě fakt, nicméně hospodářské krize (i když zdaleka ne tak ničivé) provázely Spojené státy již v 19. století. Slovní spojení „velká deprese“ bylo do 30. let 20. století užíváno pro hospodářskou krizi, která nastala po burzovní a bankovní panice v roce 1873, která byla odstartována na finančních trzích ve Vídni a v New Yorku. Šlo o první takto rozsáhlý cyklický výkyv na mezinárodní úrovni.

Ačkoliv vývoj, který po krizi následoval, překonal v růstu spotřeby a kvality života vůbec celou dosavadní historii lidstva, byl s krizí posléze spojován především její sociální rozměr. Spojené státy ovšem zasáhla krize v počáteční fázi industrializace a modernizace jejich ekonomického systému, a tak jí byly zasaženy mnohem méně, než v té době již průmyslově a hospodářsky velmi vyspělé země Evropy.

Velká krize 19. století, jak byla později nazývána, spolu ještě s dalšími výkyvy z roku 1893 zavdala příčinu k návratu k obchodnímu protekcionismu, přesvědčení o nutnosti chránit domácí trh a národní ekonomické zájmy, a to navzdory tomu, že právě liberalizace mezinárodních vazeb poskytla podmínky pro nevídaný hospodářský vzestup celosvětového rozsahu. Přesto byla označena za hlavní příčinu sociálních problémů způsobených poklesem hospodářské aktivity. V čele tohoto návratu nestál nikdo jiný než Německo. Obratem ho následovala Francie a již po několika letech se objevují první celní války, jakožto jasný projev ekonomického nacionalismu, odkud už nebylo daleko k nacionalismu takovému, jak se projevil v první světové válce.[16]

„Krize 30. let z tohoto pohledu byla završením tendencí, u jejichž počátků (…) stála právě první deprese globálních rozměrů z předchozího století. Meziválečná krize a zejména její důsledky byly tragickým vyvrcholením ekonomických, politických,

[16] TAJOVSKÝ, Ladislav: Velká deprese – sborník textů, CEP, Praha 2004, str. 73

společenských a mezinárodně-politických procesů, jimž dalo před zhruba půlstoletím impuls právě zhroucení iluzí o nepřetržitém a nepřerušovaném růstu liberalizované ekonomiky. Jestliže rok 1873 stál u zrodu obnovené myšlenky nutnosti chránit domácí trh (…), pak třicátá léta uvedla v život síly, které zvrácené pojetí národních zájmů na všeprostupující rovině dovedly k tragické dokonalosti".

(Tajovský 2004)

Spojené státy se počátkem 90. let 19. století dostávají po odeznění krize rychle na špici v žebříčku nejsilnějších světových ekonomik, na čemž měla velký podíl především stagnace britské ekonomiky, která ve stejném období kulminovala a která do té doby ovládala světový trh a její obchodní i měnová politika byla sto vstřebat i výrazné cyklické výkyvy. Velká deprese ji zasáhla mnohem silněji než Spojené státy, které projevy krize a sociálních obtíže v podstatě minuly.[17]

Na počátku roku 1907 se USA potýká s další krizí. Zhruba pět měsíců po vypuknutí krize zkrachovala jedna z velkých newyorských bank a to odstartovalo bankovní paniku a sérii tzv. bankovních runů, což je vlastně vyvolaný nápor na banku tím, že se velké množství vkladatelů, na základě obavy z insolventnosti banky, rozhodne ve stejnou chvíli vyzvednout si své vklady v hotovosti.[18] Banky reagovaly na runy tím, že pozastavily, či alespoň omezily výplaty vkladů. Přestože to bylo opatření drastické a veřejností těžko akceptovatelné, pro řešení situace bylo zřejmě nejlepší možné, protože zabránilo dalším bankovním krachům. Krize tak byla zažehnána hned v počátcích a v krátké době byla důvěra bank obnovena. Na popud právě této události byl založen Federální rezervní systém.

Zákon o Federálním rezervním systému (Federal Reserve Act) spatřil světlo světa 23. prosince 1913.[19] Tímto byla de facto dovršena kartelizace amerického

[17] TAJOVSKÝ, Ladislav: Velká deprese – sborník textů, CEP, Praha 2004, str. 72

[18] FRIEDMAN, Milton - FRIEDMAN, Rose: Svoboda volby [online], Liberální Institut, Praha 1992, kap. 3. Dostupný na www: http://www.libinst.cz/stranka.php?id=162

[19] Spolu s ním byl vytvořen také 16. dodatek ústavy, který uděloval pravomoc Kongresu k vybírání tzv. federální daně z příjmu. Dodnes je 16. dodatek předmětem sporů, především pak to, jakým způsobem byl ratifikován. Bývá zmiňováno, že jej v podstatě řádně ratifikovaly jen čtyři státy federace, a tudíž není platný.

bankovnictví.[20] Nelze se vyhnout názoru, že FED vznikl v podstatě jako zcela soukromý bankovní trust. Zajímavá je skutečnost, že struktura a činnost FEDu je, až na malé změny, stejná prakticky dodnes. Spojené státy tak mají ve srovnání s dalšími zeměmi nejstarší dosud platný zákon o centrální bance.[21]

Dle Zákona o federálním rezervním systému byly ustaveny federální rezervní okrsky a v každém z nich pak jedna Federální rezervní banka. Federální rezervní systém je tvořen Výborem guvernérů (Board of Governors) se sídlem ve Washingtonu, dvanácti regionálních Federálních rezervních bank a dvaceti pěti poboček. Systém sestává z Federálního výboru volného trhu, třech poradních rad a nejnižší úroveň tvoří členské banky.

Federální rezervní banky jsou tedy vlastně centrální banky v jednotlivých měnových oblastech. Jejich činnost popisuje Revenda[22] takto: „Tyto banky přijímají vklady (rezervy) dalších bank a poskytují jim úvěry, emitují hotovostní bankovky, provádějí mezibankovní clearing, včetně šeků (asi 40 %, zbytek je účtován přes jiné systémy bez účasti Federálního rezervního systému), a drží a spravují státní dluh. Mají právo stanovit diskontní sazbu odlišnou od jiných distriktů, resp. od základní výše stanovené Výborem guvernérů, ve skutečnosti však postupují jednotně. Federální rezervní banky jsou akciovými společnostmi ve vlastnictví členských bank. Jsou značně ziskové a členské banky mají nárok na dividendu ve výši 6 %. V čele každé Federální rezervní banky je Výbor ředitelů (Board of Directors), který má devět členů."

Federální rezervní systém byl založen s úmyslem stabilizace amerického bankovnictví, udržování ekonomické stability a růstu pomocí prováděné měnové politiky a měl jednou pro vždy zabránit bankovním panikám a krachům, mimo jiné jakožto věřitel poslední instance. Nakolik se mu to v průběhu dvacátých let minulého století a v počátcích krize dařilo je nasnadě. Federální rezervní systém nejen že ve své deklarované pozici zklamal, ale svým konáním bezesporu také krizi prohloubil. Dovolím si tvrdit, že FED stojí z velké části za tím, že se z „běžné" cyklické

[20] ŠÍMA, Josef: Trh v čase a prostoru [online], Liberální Institut, Praha 2000, [cit. 2008-04-03]. Dostupný na www: http://www.libinst.cz/etexts/sima_trhvcase.pdf

[21] REVENDA, Zbyněk: Centrální bankovnictví, Management Press, Praha 1999

[22] REVENDA, Zbyněk: Centrální bankovnictví, Management Press, Praha 1999, str. 674

hospodářské krize (americké) stala krize světová, s dalekosáhlými důsledky, jež pocítily až na několik výjimek všechny země světa.

Spojené státy byly de facto jediným vítězem 1. světové války, což je po překonání poválečného propadu v létě 1921 katapultovalo do pozice jednoznačně nejsilnější světové ekonomiky. Po celá 20. léta americké hospodářství zabezpečovalo 40 – 50 % světové produkce, stalo se světově největším exportérem kapitálu a americké centrální banky držely téměř dvě třetiny světového měnového zlata. Doboví žurnalisté označovali toto období za novou éru amerického kapitalismu, který již nebude provázen krizemi.[23]

Vědecké objevy, masivní využití elektrické energie, strmý pokles dopravních nákladů, nové způsoby komunikace – to vše stojí u zrodu zcela nového způsobu spotřebitelského chování amerického obyvatelstva. Přichází období masového konzumu. Už to nebylo jen bydlení, ale přidávají se také automobily, nejrůznější elektrické spotřebiče a obecně statky dlouhodobé spotřeby. Hospodářský růst byl významnou měrou tlačen boomem ve stavebnictví v soukromém sektoru, vyplývající z rostoucích příjmů obyvatelstva a také v sektoru státním a rozsáhlým budováním infrastruktury.

Ekonomický růst byl podněcován mimo jiné také expanzivní politikou levných úvěrů. Svůj boom zažíval jak hypotéční trh, tak také masivní obliba splátkových nákupů spotřebního zboží. Obrovské sumy peněz byly dále v podobě úvěrů půjčovány farmářům, kteří ručili svými pozemky a budovami. Skutečně obřích rozměrů dosahoval růst spekulačních obchodů s cennými papíry. Výnosy realizované na akciovém trhu zařadily mnoho Američanů do střední třídy a dovolily jim také vést tomu odpovídající konzumní způsob života. I spekulantům banky ochotně půjčovaly peníze, neb stále stoupající hodnoty akcií nezavdávaly žádné důvody k obavám. Dokud banky dosahovaly snadných a vysokých zisků na akciovém trhu, nestaraly se příliš o platební schopnost svých dlužníků a ani je netížily myšlenky, že by například ceny nemovitostí, které sloužily často jako zástava, mohly během krátkého období klesnout na zlomek původní hodnoty. Stejně tak nebyly vytvářeny dostatečné bankovní rezervy. Nebyly povinné a jejich dobrovolným vytvářením by se banky ochuzovaly o zisky.

[23] TAJOVSKÝ, Ladislav: Velká deprese – sborník textů, CEP, Praha 2004, str. 77

FED operoval na základě ovlivňování peněžní zásoby a po celá 20. léta se mu dařilo tlumit hospodářský cyklus. Podílel se na tvorbě stabilního finančního a hospodářského prostředí. Jeho guvernér Benjamin Strong po celá dvacátá léta navíc zastával politiku tzv. laciných peněz, tedy nízkých úrokových sazeb. Tím ještě posiloval hospodářský růst a zároveň vyvolával další vlnu optimismu na finančním trhu a posiloval víru ve stabilní a trvalý růst jak mezi podnikateli, tak i spotřebiteli, která byla již tak živena poválečnou konjunkturou. FED se pramálo staral o stabilitu amerického dolaru, tu totiž spatřoval v systému zlatého standardu.

Tento optimismus se ukázal značně přehnaný, postupem času více a více nafukoval spekulační bublinu na finančních trzích a vedl nezvratně k burzovnímu krachu. Pokud můžeme říci, že ještě do roku 1928 burzovní indexy poměrně reálně kopírovaly vývoj hospodářských ukazatelů, pak s rokem 1929 trh s cennými papíry zcela ztratil kontakt s ekonomickou racionalitou. Hospodářské ochlazení, které již téměř rok proudilo z Evropy, ale ani jasné impulzy z domácího trhu byly odmítány brány v potaz.[24] Odtud pak již vedla jen jedna cesta – strmý pád. Přesto všechna tato varování, stagnaci ekonomiky, pokles pracovních příjmů a cenové hladiny překrývala stále více se nafukující spekulační bublina, neboť díky stoupajícím ziskům z burzovních obchodů osobní příjmy stále rostly. Příliš mnoho spotřebitelů, makléřů, obchodníků, bankéřů a veřejných činitelů bylo na dalším nafukování této bubliny závislých, již neexistovala cesta zpět.[25]

Když se pak 21. října 1929 začala burza hroutit, bylo překvapení a zklamání o to tvrdší a optimismus byl vystřídán naopak přílišným pesimismem, zásadnímu omezení investic a spotřeby a hluboké nedůvěře, která přiměla lidi v obavě z budoucnosti držet peníze v hotovosti. Banky se v této situaci nezachovaly jako při krizi v roce 1907, tedy neomezily vyplácení vkladů, protože očekávaly, že se FED zachová jako věřitel poslední instance a poskytne jim půjčky. Ten se mohl ještě pokusit vše zachránit tím, že by poslal do oběhu velké množství peněz a ochránit tak americký bankovní systém před platební neschopností. V tomto ale zcela selhal. FED učinil naprostý opak a vydal se cestou snižování peněžní zásoby. Namísto toho, aby se snažil vyrovnat pokles oběživa, dovolil a dokonce podpořil jeho pokles zvýšením úrokové míry a restriktivní měnovou

[24] Například zásoby podniků byly v roce 1929 na trojnásobku úrovně roku 1928 (Kohout 2004)

[25] TAJOVSKÝ, Ladislav: Velká deprese – sborník textů, CEP, Praha 2004, str. 80

politikou. Na otázku proč se tak stalo je odpověď velmi jednoduchá. Krize začala ohrožovat kurs amerického dolaru vzhledem ke zlatu. Při snaze o zachování zlatého standardu a fixního kursu tak neexistovala jiná možnost, než zmíněná měnová restrikce, vysoké úrokové míry a s nimi spojený pokles mezd, produkce a vysoká nezaměstnanost.

To společně s důsledky burzovního krachu vyvolalo prudkou krizi. Nedostatek hotových peněz vedl k rychlému vyčerpání tenkých bankovních rezerv. Banky tak byly nuceny prodávat akcie, aby si doplnily hotovost a tím ještě více přispívaly k jejich pádu. Vkladatelé začali s krachy prvních bank propadat panice a masově vybírali své vklady, což dále celou situaci zhoršovalo. Mnozí klienti přišli o své vklady a dostávali se do platební neschopnosti, která jim zase naopak bránila ve splácení svých úvěrů. Mnoho firem, jež nemohly dostat překlenovací úvěr, bankrotovalo a tím jejich akcie spadly na nulu. Obdobná byla situace v zemědělství, nemovitosti farmářů a jejich zemědělská půda prudce klesaly na ceně. Bludný kruh se uzavřel a ani snížení úrokových měr v roce 1930 už nedokázalo situaci zvrátit.[26]

Tab. 1: Celkové množství dolarů a zlatých rezerv (v mld. USD)

	celková peněžní nabídka	celkové zlaté rezervy	zlatem nekrytá peněžní nabídka
1921 - červen	44,7	2,6	42,1
1929 - červen	71,8	3,0	68,8

Pramen: Rothbard, Murray: America´s Great Depression, s. 89

Jakkoliv byla krize od počátku silná, to nejhorší přinesly právě až první krachy bank a na základě tím podlomené důvěry série runů na banky na podzim roku 1930. Zásadní rána byla zasazena 11. prosince 1930 uzavřením Bank of United States, největší komerční banky v historii, která kdy zbankrotovala. Jméno, díky němuž byla značnou částí laické veřejnosti považována za centrální banku, navíc znatelně podpořilo prudce vzrůstající nedůvěru bankám.

Tehdejší Hooverova vláda zřejmě dobře věděla, že krach Bank of United States, největší banky v New Yorku, centra finančnictví, může mít zásadní vliv na další průběh krize. Proto také tehdejší newyorský státní bankovní dohled (New York State Superintendent of Banks), newyorská federální rezervní banka (Federal Reserve Bank of New York) a newyorské sdružení bankovního zúčtování (New York Clearing House Association of Banks) usilovaly o vytvoření plánu na záchranu banky poskytnutím

[26] KOHOUT, Pavel: Velká deprese – sborník textů, CEP, Praha 2004, str. 23

garančního fondu nebo jejím spojením s jinými bankami. Byl to standardní a osvědčený postup a mělo se do poslední chvíle za to, že plán bude úspěšný. Bank of United States však měla poněkud zvláštní postavení mezi ostatními a to se jí zřejmě stalo osudným. Banku totiž do značné míry ovládali Židé a sloužila převážně židovské obci. Plán, podle kterého měla být spojená s další velkou newyorskou bankou, také řízenou Židy nakonec neuspěl. Newyorské sdružení bankovního zúčtování (New York Clearing House) od navrhované smlouvy v poslední chvíli odstoupilo. Sám Friedman uvádí, že tomu tak bylo zřejmě kvůli antisemitismu některých vůdčích osobností bankéřské společnosti. Krach Bank of United States rozpoutal v celé zemi všeobecnou obavu o bezpečnost bankovních vkladů a proměnil dosavadní sporadické nápory na banky v sérii masivních runů a banky hromadně krachovaly. Jen do konce roku 1930 uzavřelo své dveře 352 bank.[27]

Friedman byl přesvědčen, že kdyby žádný FED neexistoval, byla by hned na počátku náporu na banky aplikována stejná strategie jako při krizi v roce 1907, byly by omezeny výplaty vkladů a tím by díky zamezení odčerpávání rezerv ze zdravých bank, což by zabránilo dalšímu hromadnému krachu bank v letech 1931 – 1933. Panika by s největší pravděpodobností opadla, důvěra by se znovu obnovila a nejspíš by se také dostavilo hospodářské oživení na počátku roku 1931, stejně jako se tomu stalo v roce 1908.

Obr. 4: S&P500 Price/Earnings Ration 1920 - 2003

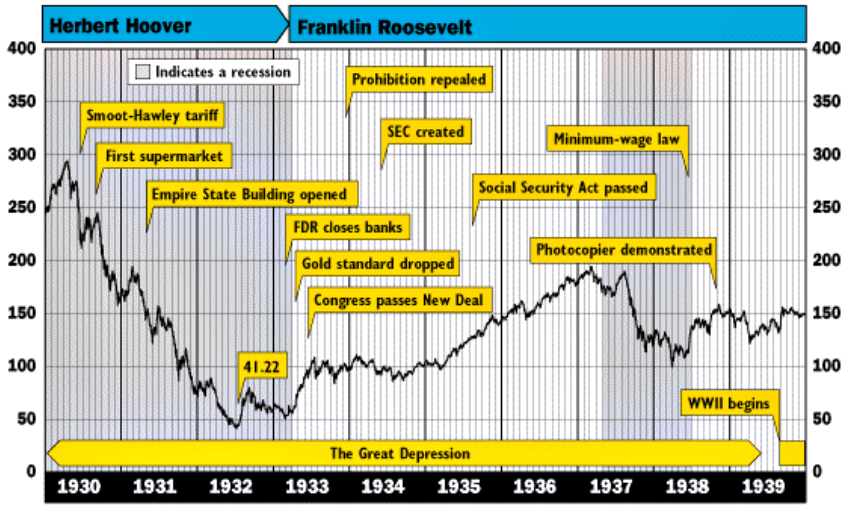

Pramen: http://nr1a.com/krach-1929.htm

[27] FRIEDMAN, Milton - FRIEDMAN, Rose: Svoboda volby [online], Liberální Institut, Praha 1992, kap. 3. Dostupný na www: http://www.libinst.cz/stranka.php?id=162

V roce 1932, pod silným tlakem Kongresu, Federální rezervní systém konečně provedl rozsáhlé nákupy na volném trhu. Ve chvíli, kdy se začaly projevovat blahodárné důsledky, Kongres odstoupil a Federální rezervní systém okamžitě program ukončil. Vše dovršila bankovní panika v roce 1933, znovu iniciovaná sérií bankrotů bank. Zintenzívnila se v období bezvládí mezi vládami Herberta Hoovera a Franklina D. Roosevelta, který byl zvolen prezidentem 8. listopadu 1932, ale prezidentský úřad převzal až 4. března 1933. Herbert Hoover nechtěl podniknout žádná opatření bez spolupráce s nově zvoleným prezidentem a Roosevelt nechtěl přijmout jakoukoliv odpovědnost před inaugurací.[28] Přes všechny snahy se FEDu nakonec stejně nepodařilo zlatý standard udržet a v roce 1934 devalvoval dolar na 35 dolarů za trojskou unci zlata.[29] V průběhu krize došlo ke krachu okolo deseti tisíc bank z původního počtu dvaceti pěti tisíc. Zkrachovalo také mnoho firem a na samé dno si sáhly statisíce lidí, kteří přišli o veškerý svůj majetek.

Obr. 5: Velká deprese USA

Pramen: http://www.penize.cz/15897-od-prvni-svetove-valky-ke-svetove-hospodarske-krizi.htm

Ke zlepšení situace přispěl soubor hospodářských opatření v reformním programu nového amerického prezidenta Franklina D. Roosevelta. Program obsahoval

[28] FRIEDMAN, Milton - FRIEDMAN, Rose: Svoboda volby [online], Liberální Institut, Praha 1992, kap. 3. Dostupný na www: http://www.libinst.cz/stranka.php?id=162

[29] V roce 1929 byl zlatý standard založen na směnném kursu 20,67 dolaru za trojskou unci zlata. Od roku 1934 byl pak kurs 35 dolarů za unci zlata udržován až do počátku 70. let 20. st., kdy byl zlatý standard definitivně opuštěn pádem Brettonwoodského měnového systému. Oficiálně rozhodl o opuštění zlaté kotvy amerického dolaru prezident Nixon.

opatření, která měla za úkol stabilizovat bankovní systém, snížit počet bankrotů v soukromém podnikatelském sektoru. Roosevelt se pokusil o změnu situace dlouhodobým řešením hospodářských problém velkými investičními akcemi. Tím se podařilo snížit vysokou nezaměstnanost a stabilizovat hospodářství. Dne 19. dubna 1933 opustily USA zlatý standard a následná devalvace dolaru vedla ke zvýšení cen tuzemského zboží, komodit a akcií.

Spojené státy americké měly také velké problémy s nezaměstnaností, která vystoupala v průměru až k 25 %.[30] Nakolik je toto číslo šokující si plně uvědomíme, až když uvážíme, že v té době sociální vymoženosti jako podpora v nezaměstnanosti opravdu neexistovaly. Amerika se do hluboké krize ponořila na celé čtyři roky. Přitěžujícím byl navíc fakt, že tehdejší ekonomické teorie nedokázaly najít s krize cestu ven a nastartovat ekonomiku, a tak skutečné hospodářské oživení přichází až „díky" 2. světové válce. Není také žádným tajemstvím, že krize přelévající se do zemí Evropy, zde připravila živnou půdu pro vznik radikálních hnutí a stran a nese nemalou vinu na nejničivější válce v dějinách lidstva.

Existuje mnoho různých vysvětlení, jak krize vznikla. Mnohá z nich jsou velmi zjednodušující, jiná zase silně politicky zabarvená.[31] Již dříve mnohokrát došlo k depresím na základě přehřátí ekonomiky, stejně tak jako k burzovním propadům. Ne vždy však tyto události vedly ke krizi a nikdy nerozpoutaly krizi tak silnou, dlouhou a tak zničující, jako byla právě „Velká deprese". Už to samo o sobě ukazuje na fakt, že ji musely doprovázet okolnosti, které nehrály systému do karet. Pokud bychom měli označit dvě nejdůležitější, byl by to pravděpodobně striktně ctěný zlatý měnový standard, který již tehdy v podstatě nefunkční zaměstnával naplno FED, který se vší silou snažil o jeho udržení[32] a pak zcela zásadní skutečnost, a sice chybné propojení komerčního a investičního bankovnictví.[33]

---

[30] Mezi lety 1932 – 1935 nezaměstnanost nepoklesla pod 20% míru, přičemž v některých lokalitách dosahovala až 80% (!) (Kohout 2004)

[31] Lze se například často setkat s názorem, že na počátku krize stojí nenasytní spekulanti na akciovém trhu (např. John Kenneth Galbraith: The Great Crash: 1929, 1955), nebo marxistická hypotéza o selhání kapitalistického systému. Tato tvrzení jsou přinejmenším stejně nepravdivá a povrchní, jako ta, která dávají počátek krize do souvislosti s „Černým pátkem".

[32] Toto nelze tak úplně považovat za špatné jednání FEDu. Ten svou povinnost plnil dobře, ale rozhodnutí jít touto cestou bylo v dané situaci ekonomicky nesprávné.

[33] V roce 1932 bylo zakázáno v rámci Glass-Steagallova zákona. Zavedeno bylo také povinné pojištění vkladů.

Chceme-li přece jen na celé této události najít něco pozitivního, je to silný a stabilní bankovní sektor, který se dokázal poučit z katastrofy a společně s rozumnou regulací kapitálových trhů a existencí právního státu již nikdy podobnou destrukci nedopustil, ačkoliv se s burzovními krachy setkával i později, a to i silnějšími. A FED je dnes silnou, stabilní a respektovanou institucí.[34] V neposlední řadě, je to také skutečnost, že Velkou depresí se v jistém smyslu také přepisují ekonomické dějiny a nutnost vzniku nových ekonomických teorií, které hledaly cesty z krize, stejně tak jako ty další, které je později upravují či vyvracejí, ekonomickou vědu bezesporu obohacují i dnes.

Po prostudování vývoje, vzniku a důsledcích celosvětové hospodářské krize, která způsobila velmi vážný otřes celého světového hospodářství a přerostla do dosud nevídaných změn v ekonomickém myšlení a v hospodářské politice, si musíme zákonitě položit otázku, jestli vůbec bylo nutné, aby se tato, dosud nevídaná událost, stala.

Jednoznačně můžeme konstatovat, že se změnilo myšlení společnosti. Společnost byla až do doby deprese přesvědčena o tom že kapitalistický systém je systém správný, který jim zajišťuje (pro většinu společnosti) za její práci finanční prostředky k zajištění živobytí. Po depresi už si mnozí tímto konstatování jisti nebyli. Jejich důvěra byla otřesena. Je proto pochopitelné, že začali hledat odpovědi na své otázky. Situace využila marxistická ideologie, která začala rychle získávat své příznivce, protože ve svých prohlášeních nabízela právo na práci pro každého, spravedlivou odměnu a zákonem stanovenou pracovní dobu, sociální jistoty. Druhým protipólem byl nástup Hitlera k moci. Jemu a nacionalistické straně se podařilo přesvědčit velkou část obyvatel ničených krizí, dát jim práci, odstranit nezaměstnanost. Zavedl pořádek, tuhou státní kontrolu. Se znovuoživením zbrojařského průmyslu dokázal přesvědčit lidi, že Německo nastoupilo po světové krizi správnou cestu.

[34] KOHOUT, Pavel: Velká deprese – sborník textů, CEP, Praha 2004, str. 24

O příčinách krize se dlouhá léta polemizovalo, ale k výsledku, na kterém by se shodli všichni ekonomové, se nedošlo.

Co je evidentní:

- velký krach a depresi téměř nikdo neočekával, ani Keynes, který předvídal krach německé měny v souvislosti s náhradami za válečné reparace, předvídal také hospodářskou krizi v roce 1925, kdy se Velká Británie vrátila od libry ke zlatému standardu,
- předpověď blížící se krize se podařila rakouskému známému ekonomu Ludwigu von Missesovi, důvod byl zřejmý – velmi nedůvěřoval poválečnému měnovému systému založenému na rostoucí moci centrálních bank – konstatoval, že peníze v rukou státu se mohou stát zdrojem vážných hospodářských potíží,
- zastánci laissez faire (Mises, Hayek) radili nic nedělat a čekat. Veřejnost si myslela opak.

1.2.1 Mezinárodní hospodářský vývoj

Po krachu newyorské burzy 24. října 1929 téměř okamžitě poklesla výroba v automobilovém průmyslu a postupně navazují další odvětví. Z USA se krize rozšířila do dalších zemí a stala se krizí celosvětovou. Krize znamenala hlubokou finanční a agrární krizi nebývalého rozsahu. Světová průmyslová výroba poklesla o 38 %, zahraniční obchod o 34 %.

Tab. 2: Procento nezaměstnaných v letech 1929 - 1934

	1929	1930	1931	1932	1933	1934
USA	8	14,5	19,1	23,8	24,3	20,9
Německo	9	15,3	23,3	30,1	26,3	14,9
Velká Británie	10	16,1	21,3	22,1	19,9	16,7
Československo	2	4,5	8,3	13,5	16,9	17,4

Pramen: http://dejiny.wz.cz/mezi/bitvy/krize/krize.html

Světová krize znamenala obrovskou nezaměstnanost. Odhady o roku 1932 hovoří o 12 – 14 mil. Lidí v USA, v Německu 7 miliónů, v Československu 1 milión. K tomu je však nutné připočítat tzv. skrytou nezaměstnanost na venkově a polozaměstnanost, sezónní práce a příležitostná zaměstnání. Na světovém trhu se začala

pronikavě zvyšovat cena měnového zlata a navíc rostla i cena zlata, což přispělo k deflační krizi. V důsledku toho se zvyšovaly ceny zboží a služeb ve všech zemích, jejichž peníze byly kupní silou vázány na zlato a u kterých byla základem vzájemných kurzových vztahů zlatá parita.

Tab. 3: Zásoby měnového zlata (v mil. USD)

	Stav ke dni		Změna
	31. 12. 1928	**30. 6. 1931**	**1928 - 1931**
USA	4 141	4 956	815
FRANCIE	1 271	2 211	960
ostatní svět	5 548	4 650	-898
celkem	10 960	11 870	857

Pramen: Zpráva Zlaté delegace Finančního výboru Společnosti národů, Praha, 1932

V Evropě se krize nejprve projevila v Německu a v Rakousku. Začal odliv cizího kapitálu, navíc byly zastaveny americké úvěry a země se dostaly do těžké finanční krize. Mnoho rakouských a německých bank zkrachovalo. Velká Británie provedla devalvaci libry, opustila zlatý standard. Následovaly USA. Postupně se začaly hroutit měnové systémy, které byly provázané s librou, markou nebo dolarem. Československo a některé další státy setrvávaly u tzv. zlaté měny. Preventivně se sdružily v tzv. „zlatý blok“. Krizi úspěšně zvládala Francie díky reparačním ziskům, navíc se snažila systémem půjček připoutat k sobě některé státy. Takto vydržela až do roku 1931, kdy ji také zasáhla krize a „zlatý blok“ se začal hroutit, až se nakonec rozpadl.

Tab. 4: Pokles vnitřních cen

	1928	**1929**	**1930**	**1931**
Francie	100	93	79	65
Německo	100	96	84	74
Itálie	100	93	75	66
Japonsko	100	91	71	67
Švýcarsko	100	96	81	71
USA	100	96	82	71

Zdroj: Zpráva Zlaté delegace Finančního výboru Společnosti národů, Praha, 1932

Otevřeně o vzniklé situaci napsal profesor Gustav Cassel,[35] v „Memorandu nesouhlasu“, které bylo připojeno ke Zprávě Zlaté delegace Finančního výboru Společnosti národů z roku 1932. Podle jeho slov mimořádná poptávka po zlatě po roce 1928 způsobila nečekaný prudký vzestup hodnoty zlata, jaký neměl obdoby. Základní příčinou byly, dle jeho slov, nároky z reparací a válečných dluhů spolu s neochotou věřitelských zemí přijímat platy v přirozené formě statků a služeb. V roce 1928 vstoupila do systému zlaté měny Francie, která rychle začala čerpat zlato ve velkém objemu. Amerika zároveň zastavila vývoz kapitálu, který předtím udržoval rovnováhu její platební bilance. Důsledkem této situace bylo, že Amerika razantně tlačila na ostatní země, aby uvolnily zlaté rezervy a výsledkem bylo zhroucení mezinárodní zlaté měny.

Tab. 5: Pokles indexu průmyslové výroby v letech 1929 - 1934

	1929	**1930**	**1931**	**1932**	**1933**	**1934**
USA	100	81	68	54	64	66
Německo	100	86	68	53	61	80
Velká Británie	100	92	84	84	88	99
Československo	100	89	81	64	60	67
Rakousko	100	85	70	61	63	70

Pramen: http://dejiny.wz.cz/mezi/bitvy/krize/krize.html

[35] Gustav Cassel (1866 - 1945) je znám především jako znovuobjevitel teorie parity kupní síly a tvůrce teorie hospodářského cyklu, která vidí příčinu cyklu v reálných faktorech exogenní povahy, jako je technický pokrok, populační vývoj či objevení nových přírodních zdrojů.

2 ČESKOSLOVENSKÁ EKONOMIKA V PŘEDVEČER KRIZE

2.1 CHARAKTERISTIKA

V roce 1930 měla Československá republika 14 792 536 obyvatel. Rozlohou zaujímala dvanácté místo v Evropě, co do počtu obyvatel byla na osmém místě. Hospodářsky patřila k významnějším zemím Evropy. Probíhal prudký rozvoj průmyslové výroby, velmi rychlá obnova technologií, s tím souvisela racionalizace,[36] která zajišťovala efektivnější uspořádání a řízení výroby.

2.2 NÁSTUP HOSPODÁŘSKÉ KRIZE A JEJÍ ETAPY

Podíváme-li se do starší literatury, zjistíme, že podle tehdejších výkladů se hospodářská krize dala do pohybu v den, kdy došlo k prudkému poklesu akcií na newyorské burze. Tato tvrzení jsou dnes považována za ne zcela pravdivá. Současná prezentace (která je mnohem blíže skutečnosti) je podtržena faktem, že krach na burze nebyl pravou příčinou nové hospodářské krize. V té době již byla deprese na vrcholu, když byla na svém začátku vyprovokována nafouknutými kurzy akcií, finančními spekulacemi, což zvýšilo úrokové sazby. Vysoký úrok následně americké hospodářství nemohlo zvládnout. Došlo k rychlému poklesu růstu výroby a začala recese. Krach na burze byl už jenom doprovodný jev, který však způsobil obrovské těžkosti v USA a prakticky v celém světě, Československo nevyjímaje.

V té době již v Československu krize probíhala. Začala jako krize strukturální, teprve později se stala krizí cyklickou. Příčiny, proč tomu tak bylo, uvádějí ekonomové nejčastěji: byla zde souvislost se zahraničním obchodem. Na jaře roku 1928 nastal celosvětové prudký pokles cen obilí a cukrové řepy, což mělo velmi tvrdý dopad na Československo. Následně se do potíží dostala další odvětví – chmelařství a sladovnictví. V roce 1929 nastal další dopad na ekonomiku země. Byl omezen export dříví, skla a keramiky. Krize postupně zasahuje další odvětví a v roce 1930 se mění na krizi cyklickou. Analýza tehdejší situace napovídá, že první fáze hospodářské krize nebyla tak prudká, jako tomu bylo v sousedních zemích.

[36] Mezi první podniky, kde racionalizace probíhala, patřily zbrojovky. Díky tomu byly vytvořeny předpoklady pro vysokou konkurenceschopnost českého zbrojního průmyslu na světových trzích.

Dalším problémům se ale Československo také nevyhnulo. Rok 1931 je charakterizován jako rok, kdy se hospodářská krize dostala do své nejhlubší fáze a kulminovala dále až do jara 1933. Po pádu dvou velkých středoevropských bank – vídeňské Creditanstalt a německé Danatbank došlo k úvěrové krizi, což mělo za následek velmi citelné utlumení investičních akcí, utlumení výroby, ochromení podnikání. Státní hospodaření v této fázi končilo vždy se schodkem.

Od března 1933 do jara 1934 probíhala závěrečná fáze hospodářské krize. Hospodářství přešlo do stadia vleklé deprese. Přes veškerou snahu se výroba jen nepatrně zvyšovala, ale tato zvýšení ve svém důsledku neměla žádný vliv na ekonomiku. Ani další zvýšení výroby v roce 1936 výrazně ekonomiku neoživilo, nestačilo na dosažení předkrizového stavu.

2.3 PŘÍČINY HOSPODÁŘSKÉ KRIZE

Z hlediska vývoje ekonomiky (celosvětové i národních) je světová hospodářská krize v letech 1929 – 1934 hodnocena jako velmi rozsáhlá a nejničivější, kterou dosud svět nepoznal. Proč tomu tak bylo, o tom hovoří níže uvedená fakta.

Jednalo se o krizi, která zasáhla, a to téměř současně, všechny kapitalistické země a všechna odvětví výroby, zejména průmysl. Problémem bylo právě spojení s bankami. Navíc problém byl o to hlubší, že bylo zasaženo také zemědělství. Po první světové válce nastává rychlý rozvoj nových průmyslových odvětví, tradiční výroby jsou odsuzovány do pozadí, nástup vědecko-technické revoluce umožnil zavádění nových technologií, navíc se dosud nevídaným tempem zavádí elektrický proud a výrazným tempem se zavírají neefektivní uhelné doly. To s sebou přináší další neblahé ekonomické důsledky, např. nezaměstnanost.

Jako třetí příčinu hospodářské krize je možné stanovit nerovnoměrný vývoj jednotlivých kapitalistických zemí spojenou s celkovým oslabením postavení Evropy ve světě. Po skončení první světové války se na tradičních evropských trzích začínají prosazovat zámořské státy.

V následujícím přehledu jsou uváděny posloupnosti problémů, které musela vláda řešit ještě před příchodem hospodářské krize.

- krize přišla v době, kdy v celé Evropě, tedy i v Československu, nebyla dokončena restrukturalizace průmyslové výroby na základě změny ve světovém obchodu,
- od konce 19. století docházelo k velkým přesunům výroby z Rakouska-Uherska do českých zemí, veškerá rozhodující odvětví byla na území českého státu,
- nový stát byl hospodářsky i technicky nejsilnější, zdědil až 70 % průmyslového potenciálu,
- hospodářská činnost probíhala na poměrně malém území, kde byly omezené surovinové zdroje i lidský potenciál,
- vláda se snažila vytvořit jednotnou ekonomiku, výrazně financovala rozvoj Slovenska a Podkarpatské Rusi,
- velkým problémem byla skutečnost, že průmysl byl přizpůsoben svému rozvoji a zajištěn odbyt v rámci bývalého Rakouska-Uherska, nyní bylo potřeba zajistit nové trhy,
- již v roce 1922 vláda konstatovala, že pro další rychlejší rozvoj ekonomiky státu jsou nutné strukturální změny, které budou odpovídat novým poměrům,
- republika se i po několika letech nedokázala oprostit od stávajících výrob, jejich špatné struktury, které byly podmíněny novými investicemi, kterých se nedostávalo.,
- československou obchodní politiku navíc výrazně ovlivňovala deflační politika vlády uplatňovaná s cílem zajistit stabilitu nového státu,
- vzniklá agrární krize znemožnila úspěšný prodej průmyslových produktů na venkově,
- nejvážnějším problémem bylo nerentabilní zemědělství,
- závěrečným problémem byla skutečnost, že se začala výrazně měnit mezinárodněpolitická situace v Evropě.

2.4 DŮSLEDKY HOSPODÁŘSKÉ KRIZE

2.4.1 Průmyslová výroba

Počátek 20. století probíhal ve znamení další industrializace českých zemí. Rozhodující úlohu měl průmysl, protože díky jeho ziskům mohla Československá republika krýt deficit zahraničního obchodu se zemědělskými výrobky a surovinami. Výsledkem byla přeměna dosavadního agrárně průmyslového charakteru na průmyslově agrární. V roce 1910 proběhlo sčítání lidu, ze kterého vyplývá, že v Čechách a ve Slezsku převýšil podíl lidí v průmyslu, hornictví a živnostech podíl lidí pracujících v zemědělství a lesnictví. Tento poměr by v poměru 38,9 %: 35,2 % ve prospěch zemědělství.[37] Přesto se však výroba stále více přesouvala a vyráběla ve sféře průmyslu živností. Problémem bylo nerovnoměrné rozložení průmyslu, které se soustřeďovalo pouze do 4 oblastí – pražské, plzeňské, brněnské a ostravské.

Zajímavé jsou také údaje předního znalce rakousko-uherského hospodářství amerického historika D. F. Gooda. Ten odhadl, že národní důchod na hlavu dosahoval v českých zemích před první světovou válkou jen o něco více než tři čtvrtiny důchodu na území dnešního Rakouska.[38] Podle propočtu rakouských historiků odpovídal 90 % důchodů v Německu a 70 % důchodů ve Švýcarsku.[39]

Ekonomické údaje z tohoto období hovoří zcela jednoznačně. Československo se podílelo na světové průmyslové výrobě 1,7 % (průměr let 1925 – 1929) a zaujímalo ve světovém žebříku desáté místo. V hodnotě průmyslové výroby na jednoho obyvatele se 110 US dolary bylo spolu s Finskem na 13. – 14. místě ve světě, v Evropě na 11. místě. Zaostávání se projevovalo především ve výrobě elektrické energie.[40]

---

[37] Statistická příručka Republiky československé, II. Praha 1925, s. 417.

[38] GOOD, D. F., Austria-Hungary, In: R. Sylla – G. Toniolo, Patern of European Industrialization. The nineteenth Century, London-New York, 1991, s. 230.

[39] F. BUTSCHEK – V. PRŮCHA: Einkommensniveau und Wirtschaftsstruktur in der Zwischenkriegszeit. In: Österreich und die Tschechoslowakei 1918 – 1938, Sien – Köln – Weimar 1996, s. 310

[40] Statistická ročenky Republiky československé 1936, s. 10, Bachel, J., Postavení ČSSR ve světovém hospodářství v letech 1918 – 1965, Praha 1970, s. 120, dále LACINA, Vl., K charakteristice celkového hospodářského vývoje předmnichovského Československa. Sborník k dějinám 19. a 20. století, Praha 1976, č. 3, s. 54 a LACINA Vl., K místu Československa v evropské a světové ekonomice 1918 – 1938, Československý časopis historický, 1978, s. 822.

Pro rozsáhlejší investice však chyběl potřebný kapitál. I když rychle dochází k obnově průmyslu, k zavádění nejnovějších technologií, stále to nestačí. Výsledkem byla skutečnost, že se mohly pouze modernizovat stávající provozy. Teprve v roce 1925 vstoupil v platnost režim zvýhodněného dovozu strojů u nás nevyráběných. Díky celním úlevám dosáhly některé podniky vynikající světové úrovně.[41] Zaostávání se projevovalo především ve výrobě elektrické energie. Česká republika ani zdaleka nedosahovala úrovně Rakouska a Itálie i přes skutečnost, že byla průmyslově mnohem vyspělejší.[42] Přestože ve 20. a 30. letech začíná prudký nástup hornictví a hutnictví, stále ještě převažuje výroba lehkého a spotřebního průmyslu.

S nástupem hospodářské konjunktury se urychluje koncentrace průmyslové výroby, která je však velmi rozdílná. Stále zde existuje nepoměr mezi počtem drobných živnostníků a domácích dílen, které představovaly 89,2 % z celkového počtu výrobních jednotek. Již z tohoto údaje je zřejmé, že o modernizaci výroby, jejím zvyšování a zavádění nových moderních technologií se nedalo moc diskutovat. V závodech zaměstnávajících více než 250 zaměstnanců bylo soustředěno 42 % všech pracovních míst.

Největší podíl představovaly závody vyrábějící převážně výrobní prostředky. Na druhém místě stal průmysl potravinářský (cukrovary, lihovary). Poměrně vysoká koncentrace průmyslové výroby vytvářela podmínky k monopolizaci ekonomiky, Převládajícími formami byly zejména koncerny, kartely a syndikáty, které ovládaly vnitřní trh soustavou dohod, což znamenalo, že určovaly jednotlivým podnikům výrobní nebo odbytové kvóty.

Přestože výše uvedené údaje prezentují Československo jako zemi drobných živnostníků a pracovníků v domácí výrobě, můžeme konstatovat, že zde existoval vysoký stupeň koncentrace průmyslové výroby.

---

[41] Zákony č. 57-58/1925, 113/1927, 158/1929 Sb. z a. n. Hlavním dovozcem techniky a technologií do Československa se staly německé firmy. Viz Statistická příručka Republiky československé II., Praha 1925, s. 614 – 615, Československá statistika, sv. 67, II. Část, s. 74 – 80. Zahraniční obchod Československa stroji všeho druhu se stal od poloviny 20. let silně pasivní, a to i automobilů a motocyklů. Viz Statistický přehled Republiky československé 1930, s. 159 – 167.

[42] VACHEL, J.: Postavení ČSSR..., c. d. s. 123, LACINA, VL.: Hospodářská politika čsl. státu a podnikání ve 20. století, Moderní dějiny 4, 1996, s. 175. V roce 1928 bylo na elektrický proud napojeno v Čechách 50,5 % obcí, na Moravě a ve Slezsku pouze 39,3 % obcí.

2.4.2 Zemědělská výroba

Po průmyslové výrobě zaujímalo druhé místo zemědělství, ve kterém bylo zaměstnáno jen o něco méně pracovníků. Podíl zemědělského obyvatelstva byl vyšší na východě republiky.[43] Nejpříznivějším obdobím byla druhá polovina dvacátých let. Už v roce 1925 zemědělská výroba dokonce výrazně překročila předválečnou úroveň. Československo se podílelo v letech 1926 – 1930 na evropské produkci 5,6 % obilovin, 6,9 % brambor, 14,2 % cukrovky atd. Změnila se struktura rostlinné výroby – vzrostla výroba sladovnického ječmene, cukrovky, brambor.

Ve třicátých letech zemědělci hospodařili převážně v malých a středních závodech do 20 hektarů. Na celostátní výměře se podílela 64 %. Počet zemědělců hospodařících na těchto výměrách představoval celých 95 % zemědělských závodů. Zemědělské závody do 5 ha představovaly 71 %, velkostatky nad 50 ha jen jedno procento, přičemž hospodařili na 20 % půdy. Jak vyplývá z těchto údajů, zemědělská výroba byla značně roztříštěna. Nutno říci, že jakékoli snahy o sjednocení do větších celků se míjely účinkem. Bez ohledu na toto konstatování byla druhá polovina 20. let nejpříznivějším obdobím v předmnichovské republice. Zvyšovaly se hektarové výnosy, užitkovost dobytka. Oproti předválečnému období vzrostla produkce na jeden hektar až o 28 %. Přestože se zvýšila intenzita rostlinné výroby, hektarové výnosy zůstávaly stále pozadu oproti zemím, jako bylo Holandsko, Dánsko, Velká Británie, Rakousko a řada dalších.

Srovnání s ostatními státy Evropy v tehdejší době dokazuje, že Československo se především zaměřilo více na okopaniny než na obiloviny. Zemědělská výroba měla dobrý odbyt zejména na domácím trhu. V mechanizaci se republika snadno vyrovnávala evropskému průměru, podíl jejich využití představoval v roce 1930 v Čechách 49 %, na Moravě a ve Slezsku 45,5 %. V letech 1926 – 1930 bylo Československo na čtvrtém místě v Evropě ve sklizni brambor, ve výrobě cukru dokonce na místě třetím. Významného úspěchu dosáhlo v pěstování chmele, kde nemělo konkurenci.[44]

[43] Na východě republiky žilo téměř 40 % zemědělsky aktivního obyvatelstva, ale kontrast v úrovni a výsledcích zemědělské výroby ve srovnání s českými zeměmi byl obrovský. Hodnota výroby na 1 ha zemědělské půdy byla v Čechách přibližně dvojnásobná než na Slovensku.

[44] V té době se Československo podílelo 7 – 10 % na světové výrobě cukru a patřilo k největším výrobcům na světě. Od roku 1926 ztrácelo odbyt vzhledem ke konkurenci levnějšího třtinového cukru. Pěstování chmele se stávalo nerentabilním od druhé poloviny 20. let, cena výrazně klesala.

2.4.3 Vnitřní a zahraniční obchod

Zahraniční obchod byl pro Československo velmi důležitou záležitostí, protože patřilo k zemím s velkým podílem vývozu na domácí výrobě.[45] Koncem dvacátých let procházelo zahraničním obchodem cca 30 % národního důchodu. V roce 1927 se konala v Ženevě mezinárodní hospodářská konference, která řešila úkol zlepšit a usnadnit vzájemný obchod mezi státy.

Vláda provedla některé dílčí kroky, které následně vedly k postupné liberalizaci zahraničního obchodu. Zároveň byla zrušena povinnost odevzdávat devizy.[46] K úplnému uvolnění dovozu ale nikdy nedošlo. V dovozu stály na prvním místě suroviny pro zpracovatelský průmysl – bavlna, železná ruda, surové kůže, minerální oleje. Druhé místo zaujímaly potraviny – chlebové obilí, mouka, kukuřice, maso. Po zavedení agrárních cel jejich dovoz postupně klesal. Největší dovozní položku představovaly elektrické a textilní stroje.

Ve druhé polovině dvacátých let zaznamenalo Československo významný úspěch. Dařilo se dobře umisťovat na zahraničních trzích produkci, saldo obchodní bilance bylo v důsledku této skutečnosti aktivní. Přebytky stát využil ke splácení zahraničního dluhu a dalších plateb.

Mezi nejdůležitější vývozní položky patřily hotové výrobky textilního průmyslu, které představovaly 35 – 37 % celého československého vývozu. Jejich odbyt od roku 1927 klesal. Významný byl odbyt skla, porcelánu, jabloneckého zboží a obuvi. Významným vývozním artiklem byly zbraně, zejména pěchotní. Převážná většina obchodních styků se uskutečňovala s Německem. Tyto vztahy byly prioritní. Dalšími státy bylo Rakousko, Maďarsko, Polsko a malodohodové země Jugoslávie a Rumunsko. Podíl obchodu s USA začal výrazně stoupat až v roce 1929, kdy dosáhl 6,3 %.

Zahraniční obchod lze v tomto ohledu hodnotit jako velmi úspěšnou obchodní aktivitu. Obchod se státy uvedenými v *tab. 6.* představoval cca 75 – 80 % celkového obratu zahraničního obchodu.

---

[45] V letech 1926 – 1928 připadalo z celkové hodnoty výroby a služeb na odbyt v zahraničí ve Velké Británii 51 %, v Německu a v Rakousku 36 %, v Československu to bylo 30 %. Viz VACHEL, J.: postavení ČSSR.., c. d., s. 28

[46] LACINA, Vl., Zahraniční obchod v letech první Československé republiky, Český časopis historický, 1997, č. 1, s. 114, dále Deset let Československé republiky, sv. II., Praha 1928, s. 162 – 165.

Tab. 6: Vývoj teritoriálního zaměření vývozu v letech 1924 – 1929 (v %)

rok/vývoz	1924	1929
vývoz celkem	100,0	100,0
z toho do Evropy	91,2	85,2
v tom do Rakouska, Maďarska, Polska, Německa	54,9	48,7
do zámoří	8,8	14,8

Pramen: Historická statistická ročenka ČSSR, Praha, FSÚ, 1985, s. 853 – 854.

Vnitřní obchod se snažil po celou dobu expanze zahraničního obchodu být alespoň na stejné úrovni. Obchodní síť byla v jednotlivých regionech značně rozdílná a závisela na řadě faktorů, především na sociální struktuře obyvatelstva a jeho spotřebitelských návycích.[47] Tempo podnikání v obchodě se vůbec nedalo srovnat s výrobní sférou. Rozvoj obchodu byl velmi pomalý. Hlavním důvodem byla skutečnost, že zákazníci se museli zaměřovat na nákup potravinářského zboží.

Tab. 7: Vývoj zahraničního obchodu ČSR v letech 1929 - 1934

rok	dovoz (běžné ceny v mil. Kč)	vývoz	obrat	bilance	dovoz	vývoz (1929=100)	obrat
1929	19988	20 499	40 487	511	100	100	100
1930	15 715	17 474	33 189	1 759	79	85	82
1931	11 801	11 140	24 950	1 348	59	64	62
1932	8 158	7 392	15 550	-766	41	36	38
1933	6 125	5 923	12 048	-202	31	29	30
1934	6 392	7 288	13 680	896	32	36	34

Pramen: Zahraniční obchod republiky Československé v roce 1937 nebo HSR ČSSR, s. 852 – 853.

Významnou složkou obchodu byla konzumní (spotřební) družstva. Jejich podíl na maloobchodním obratu byl sice malý (mezi 15 – 18 %),[48] ovšem malí obchodníci je považovali za velmi nepříjemnou konkurenci. Největší rozvoj zaznamenávaly obchodní podniky střední velikosti, které zaměstnávaly 6 – 20 pracovníků. Byly většinou ovládány německým a židovským kapitálem, byli to zámožnější jednotlivci a jejich rodiny nebo menší skupiny společníků, kteří se bezprostředně podíleli na vedení. Na

[47] Blíže viz STEINER, J., KROL, J: Kapitoly z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918 – 1989, Karviná 1997, s. 95 - 98.

[48] Viz Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti 1918 - 1945, sv. III., UK Praha, 1995, s. 148

přelomu 20. a 30. let můžeme zaznamenat dosud nebývalý jev – velkoobchody se pokoušejí o přímé napojení s maloobchody.[49]

Nedílnou součástí vnitřního obchodu byl podomní prodej rozličného zboží různého původu. Často byl spojován s poskytováním drobných služeb (např. broušení nožů). Jednou z forem prodeje byl také prodej zboží přes tzv. obchodní cestující. Tato obchodní struktura vydržela prakticky až do druhé světové války.

2.4.4 Peněžnictví, finanční kapitál a měnová politika

Po skončení první světové války a vzniku Československa začala nová etapa československého státu. Prvořadým úkolem nové vlády byla náprava rozvrácených finančních poměrů a řízení měny nového státu. Finanční situace po rozpadu Rakouska-Uherska byla katastrofální. Na počátku války byly totiž zrušeny předpisy o zlatém krytí měny a předpisy zakazující bance poskytovat úvěry vládě. Vládní dluh přitom rostl geometrickou řadou. V roce 1914 centrální banka poskytla úvěr ve výši 0,1 mld. Korun. V roce 1914 částka ke splácení činila již 48,8 mld. korun a státní dluh dosáhl 101,1 mld. korun. Stav obíhajících bankovek se zvýšil z 2,1 mld. korun na 37,6 mld. korun a došlo k vyčerpání zlatých a devizových rezerv.

Po odpoutání se od Rakouska-Uherska provedlo Československo měnovou reformu a nostrifikaci. V diskusích se projevovaly tři reformní směry peněžní nápravy.[50]

- Odmítnout všechny dosavadní peníze, provést repudiaci[51] rakousko-uherských bankovek a nahradit je novými v poměru 1 : 1, emitovala by je nově zřízená centrální banka nového státu – stoupencem řešení byl Jaroslav Preiss
- Řešit situaci jako bankrot v roce 1811 odstupňovanou devalvací předložených hotovostí a pohledávek- navrhovali finanční teoretici

[49] Číslo se nedá přesně zjistit, protože tehdejší statistika sčítání živnostenských závodů v roce 1930 velkoobchodní a maloobchodní činnost, na rozdíl od dnešní statistiky, nerozlišovala.

[50] Vencovský, F.: Vzestupy a pády čs. koruny, Praha, Oeconomica 2003, s. 21

[51] jednostranné odmítnutí

- Napravit rozvrácenou měnu zmenšením peněžního oběhu a uznáním jen určitého množství předložených bankovek – stoupenci řešení byli Alois Rašín a Vilém Pospíšil.

Vyhrála třetí varianta Aloise Rašína, který se stal ministrem financí první poválečné vlády. Vypracoval velmi náročný záměr pro zlepšení finanční situace. Jednalo se především o to, že chtěl tlačit na vývoj cen a mezd, což byla a je stále velmi citlivá záležitost. Po dlouhých přípravách byl přijat nový zákon o finanční reformě.[52] Veškeré přípravy probíhaly v tajnosti a celá akce proběhla ve dnech 3. až 9. března 1919.

Tab. 8: Okolkované peníze v mld. K

předloženo ke kolkování	7,157
z toho	
domácnosti	5,149
státní pokladny a na mzdy	2,008
okolkováno a vráceno	
domácnostem	2,696
státním pokladnám a na mzdy	2,008
celkem okolkováno	4,704
zadrženo a kryto 1 % státními obligacemi	2,453

Pramen: VENCOVSKÝ, F.: Měnová politika v české historii, s. 31

Ke kolkování bylo předáno 7,2 mld. korun, zadrženo bylo 2,5 mld. korun, tj. 34,3 % jako výraz měnové restrikce. Peněžní oběh bankovek na území Československa se osamostatnil. Stále se však jednalo o rakousko-uherské peníze. Proto následovalo další zákonité rozhodnutí – vydat vlastní peníze a řídit jejich oběh. Akt se uskutečnil o měsíc později, kdy byla zákonem zavedena jako měnová jednotka „koruna československá - Kč.[53] Československo tak dostalo novou měnu.

Rašínově koncepci se však nedařilo. Cenová hladina se nesnižovala, začínaly se projevovat rozpočtové deficity. Bylo nutné provést odluku peněžního oběhu od rakousko-uherské měny a dokončit měnovou reformu. Úkol to byl velmi naléhavý, měl přednost před institucionálním uspořádáním peněžního oběhu. Bylo proto rozhodnuto,

[52] Zákon č. 84/1919 Sb., o peněžní reformě, 25. únor 1918.

[53] Zákon č. 187/1919 Sb. (tzv. měnový zákon), jako měnová jednotka byla zavedena koruna československá Kčs a určeno, že se tato koruna bude počítat za jednu korunu rakousko-uherskou.

že bude zřízen Bankovní úřad ministerstva financí.[54] Rašín byl přesvědčen, že pro důvěru občanů v nový finanční systém je nutné mít také zlatou měnu.

„Jsem teoreticky toho názoru, že není potřeba kovového podkladu pro zvýšení bonity bankovek, nevyměňují-li se za zlato a jestliže neregulují kurs zahraniční vývozem zlata. V praxi však pokládám kovové krytí za nutné z důvodů psychologických, pro vrácení důvěry k penězům“.[55]

Tab. 9: Přehled finančních výsledků

	saldo státního rozpočtu v mld. Kč	stav oběživa ke konci roku v mld. Kč
1919	-2,8	4,7
1920	-0,8	11,3
1921	2,1	12,1
1922	-1,6	10,1
1923	-1,8	9,1
1924	-0,6	8,9

Pramen: Vencovský, Fr.: Měnová politika v české historii, s. 37

Obrat v situaci nastal až v roce 1921. Nastupuje deflační politika, která konečně přináší první výsledky – cenová hladina se snižuje. Rostl počet bank, které rozšiřovaly své obchodní aktivity. Mnohým z nich se dobrou finanční politikou podařilo zvýšit výrazně svůj kapitál. Dalšímu rozvoji pomohla deflační krize v letech 1922 – 1923, která snadno zlikvidovala poměrně velký počet nově založených a slabých finančních ústavů a na druhé straně starším a silnějším bankám zhodnotila poskytnuté úvěry. Začínají převažovat negativní projevy takovým způsobem, že se vláda rozhodla koncepci deflační politiky opustit. Učinila tak na jaře 1925, formálně k důvodové zprávě o založení Národní banky Československé.

Tab. 10: Výsledky deflační politiky

	Kurz CHF prosinec Kč	Ceny spotřebitelské červenec 1914 = 100	vývoz mld. Kč	nezaměstnaní tis.
1921	15,52	1 674	29,2	72
1922	6,89	976	19,5	127
1923	6,51	958	13,8	207
1924	6,58	1 014	17	97

Pramen: Vencovský, Fr.: Měnová politika v české historii, s. 38

[54] Bankovní úřad ministerstva financí nebyl zřízen zákonem, ale pouze vládním nařízením z 6. března 1919 (č. 119/1919 Sb.). o úpravě poměru k Rakousko-Uherské bance.
[55] RAŠÍN, A.: Můj finanční plán, 1920, s. 96.

Vzhledem k tomu, že počet zlikvidovaných bank byl nečekaně velký, vláda přijala na podzim roku 1924 tzv. sedm hlavních bankovních zákonů. Počítala s tím, že omezí konkurenci malých a slabých bank, nebo zamezí vzniku nových. Byl také zřízen Zvláštní fond ke zmírnění ztrát z poválečných poměrů – tzv. sanační fond.[56] Výsledkem všech těchto transakcí byla skutečnost, že počet bank a finančních ústavů klesl z počtu 38 na 22 bank v roce 1929. Bylo nutné vyřešit také otázku bankovního zákona, který byl přijat již v roce 1920, tedy v době, kdy nikdo nemohl odhadnout, jak se bude vyvíjet domácí měna. Zákon byl novelizován o pět let později.[57] Zároveň bylo nutné vyřešit změnu názvu banky.[58]

V období hospodářské konjunktury došlo k výraznému posílení českého kapitálu, který byl zhruba trojnásobný ve srovnání s pozicemi německého kapitálu. V roce 1929 bylo v Československu sedm nejsilnějších bank – nejsilnější pak byla Živnobanka a Anglo-Probanka se státní kapitálovou účastí ve výši 40 %.[59] Například Živnobanka si do konce roku 1929 vybudovala komplex téměř 200 koncernových podniků. Navíc dále pokračovala ve fúzích a získávala další kapitál.

V tomto období dále působilo na území republiky více než 7 414 různých poboček ústavů lidového peněžnictví, tj. spořitelen, záložen, kampeliček a úvěrních družstev.

Nedílnou součástí bankovního systému byly zemské a hypoteční banky v Praze, Brně a Opavě, které poskytovaly finanční prostředky obcím, okresům a zemím úvěry na financování mnoha veřejně prospěšných staveb.

Strukturu doplňovaly soukromé bankovní domy, kterých bylo v roce 1929 téměř sto. Byly však orientovány na burzovní operace, směnárenství, na obchod s losy atd.

[56] Zřízen zákonem č. 237/1924 Sb. – v období let 1924 – 1929 bylo ve fondu nashromážděno 1 640 mil. Kč. Z této částky banky dostaly 700 mil. Kč, zlikvidované banky 330 mil. Kč atd.

[57] zákon č. 102/1935 Sb., bankovní zákon, schválený Národním shromážděním 23, dubna 1925.

[58] Vyhláška ministra financí z 1. dubna 1926 č. 43/1926 Sb. podle které se banka změnila na Národní banku československou.

[59] Dalšími byly Česká eskomptní banka, Česká průmyslová banka, Banka pro obchod a průmysl a Moravská banka. Viz Statistická příručka Republiky československé IV, Praha 1932, s. 259.

Důležitá byla také Pražská burza pro zboží a cenné papíry, tj. pro obchod s devizami a valutami, obligacemi československých státních půjček atd.[60]

Vláda republiky udělila Národní bance Československa, která měla formu akciové společnosti na patnáct let výhradní právo vydávat bankovky a současně ji pověřila řízením devizového hospodářství. Banka měla kapitál 12 miliónů zlatých US dolarů, rozdělených na 120 tisíc akcií po 100 zlatých dolarech a znějících na jméno,[61] přičemž třetina akciového kapitálu patřila ze zákona státu.

Československá koruna měla stabilní kurs, platební bilance byla příznivá a státní finanční hospodářství bylo v rovnováze. Proto Stálý výbor Národního shromáždění přijal opatření dne 7. listopadu. 1929 o konečné úpravě československé měny (č. 166/1929 Sb.). Zavedení „zlaté měny" předcházelo zrušení devizových omezení, které znamenalo uvolnění obchodu. Zlatý obsah koruny byl stanoven na 44,58 mg ryzího zlata.[62]

Tab. 11: Průměrné roční kursy koruny v zahraniční (jednotky cizí měny za 100 Kčs)

	New York **amer. dolar**	**Curych** **švýcarský frank**	**Paříž** **francouzský frank**	**Berlín** **říšská marka**
1926	2,96	15,33	92,95	12,44
1927	2,96	15,38	75,53	12,46
1928	2,96	15,38	75,63	12,41
1929	2,96	15,39	75,7	12,43
1930	2,96	15,29	75,55	12,42
1931	2,96	15,26	75,54	12,44
1932	2,96	15,26	75,42	12,47
1933	3,82	15,35	75,74	12,49
1934	4,24	13,14	64,46	10,69

Pramen: Deset let Národní banky Československé. Praha 1937, s. 430 – 431.

V těchto letech došlo ke stabilizaci československého hospodářství. Státní rozpočet v roce 1925 byl posledním deficitním rozpočtem v období předinflační krize. Státní dluh ale rostl dál. Bylo to v důsledku vnitřní zadluženosti, které dosahovalo mezi lety 1925 – 1929 v průměru částky 22,7 miliardy korun.[63] Za této situace bylo nutné

[60] Blíže viz Z dějin Pražské burzy pro zboží a cenné papíry, Praha 1938.

[61] V roce 1929 při zavedené zlaté československé koruny byla podle § 7 zákona č. 166/1929 Sb. přepočtena tato akciová jistina na 405 mil. Kč a nominální cena každé akcie na 3 375 Kč, tedy podle kurzu 33,75 Kč/ 1USD

[62] Naše měna byla do té doby na základě svého poměru k dolaru pouze v nepřímém poměru ke zlatu.

[63] KOZÁK, J.: Finanční politika československá v době krize, Praha 1937, S. 66 - 67

provést daňovou reformu. Jejím základem byl zákon o přímých daních (č. 76/1927 Sb.), který úpravou daňových sazeb snížil daňové zatížení podnikatelů. Výsledkem však bylo, že bylo nutné zvýšit daně ze mzdy a z výdělků drobných výrobců. Zákonem č. 77/1927 Sb. byla také nově upravena dotační politika pro obce, okresy a území.

Na úspěších československé ekonomiky se také podílel zahraniční kapitál, jehož přímá účast v roce 1929 byla asi 12 % z celkového objemu zahraniční kapitálové účasti. Účast byla nasměrována do perspektivních odvětví – průmyslu báňského, hutního, strojírenského. Značné prostředky šly také do sklářského, textilního a potravinářského průmyslu. Rozhodující postavení měl britský a francouzský kapitál a nepřímo také kapitál americký. Na základě mírové konference v Paříži v roce 1919 mělo Československo zaplatit na reparacích více než 13 miliard korun, tato částka byla později snížena na 6,3 miliardy korun. V roce 1929 tak činil zahraniční dluh státu šest miliard korun a v roce 1930 již 8,4 miliard. Z toho polovinu činily dluhy Spojeným státům, čtvrtinu Francii a šestinu Velké Británii. Převládající formou pronikání zahraničního kapitálu byly půjčky a úvěry poskytované státu za velmi tvrdých podmínek. Na investice bylo půjčeno jen velmi málo prostředků.[64] Kapitál německý kontroloval především průmysl hutní, chemický a elektrotechnický. Vedle průmyslu se kapitál snažil proniknout také do bank.

Český kapitál byl také vyvážen do zahraničí již od roku 1920, ale teprve o sedm let později začal nabývat na významu. Průměrná roční částka vyvezeného kapitálu se pohybovala v tomto období kolem 668 miliónů korun a jeho ziskovost činila podle hrubého odhadu v průměru kolem 13 %. Kapitál mířil do hospodářsky méně rozvinutých zemí jihovýchodní a střední Evropy, ale také do Indie, Egypta, Turecka, zemí Jižní Ameriky a dalších zemí.

V souvislosti s finančními problémy ve světě se dostala do potíží také československá koruna. Vláda a také Národní banka jako reakci na světovou finanční krizi provedla několik regulačních zásahů do devizového trhu. Vydala emisi vládních dluhopisů k řešení narůstajícího deficitu vládního rozpočtu. Postup vlády a úvěrová politika Národní banky československé vyvolával ostrou kritiku. Mezi největší kritiky

[64] Československu byly poskytnuty dvě velké půjčky k podpoře vysokého kurzu koruny – britská a americká, kterou však vláda ČSR využila jen částečně vzhledem k vysokému úroku. Blíže viz KOZÁK, J.: Československá finanční politika, Praha – Brno 1932.

patřili Jaroslav Nebesář,[65] Josef Macek,[66] Karel Maiwald,[67] kteří prosazovali, aby Národní banka učinila důsledné kroky emisní politikou, která ulehčí od tíživé hospodářské situace.

Střetávaly se čtyři názorové proudy, přičemž každý z nich zastupovaly silné osobnosti, které měly velké zkušenosti z finančnictví. Alois Rašín[68] - byl výrazným stoupencem neoliberální školy, která považovala vyrovnaný státní rozpočet na základní dokument hospodářského rozumu. Požadoval vyrovnané příjmy a výdaje a šetrnost ve veřejných financích. Důrazně požadoval, aby byl vytvořen systém na zlatém standardu, který bude garantovat stabilitu kupní síly peněz.

Druhý směr zastupoval Karel Engliš[69] - v měnové politice klad peněžní emisi do úzké souvislosti s tvorbou národního důchodu a důchodovou politikou. Nechtěl spojovat peněžní systém s přímou vazbou na zlato. Prosazoval, že emisní banka musí být neutrální a nesmí svou úvěrovou politikou řešit problémy státního rozpočtu. Třetí směr byl směr českých keynesiánců. Ten zastávali již výše zmínění Josef Macek, Jaroslav Nebesář a Karel Maiwald. Ve svých postojích důrazně odmítali koncepci „neutrality" peněz, resp. neutrální politiku emisní banky. Prosazovali aktivní měnovou politiku, odmítali jakoukoli koncepci zlaté měny. Čtvrtý směr se profiloval převážně politicky – byl to směr marxistický, který však vycházel tradičně z Marxe.

[65] Jaroslav Nebesář, narozen 31. 7. 1882 v Německém (Havlíčkově) Brodě, zemřel 19. 4. 1958 v Praze. Právník a národohospodář. V období první republiky patřil ke kritikům oficiální peněžní politiky, prosazoval účinnější rozpočtovou a emisní koncepci. V letech 1945 – 1950 byl guvernérem Národní banky československé.

[66] Josef Macek (1887 - 1972), pravicový sociálně demokratický politik, teoretik sociálního reformismu, propagátor družstevního socialismu, pozemkové reformy a tzv. hospodářské demokracie. Od roku 1917 byl členem Československé sociálně demokratické strany, v letech 1928-1939 byl za ni poslancem v Národním shromáždění.

[67] Karel Meiwald (1887 – 1972), národohospodář a statistik, 1945 – 1948 předseda Státního plánovacího úřadu

[68] Alois Rašín (1867 – 1923) český ekonom a politik, jeden z významných představitelů československé první republiky. Ve funkci československého ministra financí výrazně napomáhá stabilizaci československé ekonomiky, zahájil politiku deflace a česká měna brzy patří k nejsilnějším a nejstabilnějším na evropském trhu.

[69] Karel Engliš (1880 – 1961) vůdčí osobnost československé finanční a měnové politiky 20. a 30. let, stal se československým ministrem financí celkem v šesti vládách (s přestávkami 1920 – 1931).

3 PRŮBĚH HOSPODÁŘSKÉ KRIZE V ČESKOSLOVENSKU

Na počátku roku 1928 se americká centrální banka FED rozhodla zvýšit úrokové sazby. Ty jsou vždy zátěží pro jakýkoli ekonomický systém. Růstová dynamika se zpomaluje. To se také stalo v tomto případě. Začalo období recese a zákonitě netrvalo dlouho a následoval krach na burze. To však byl jen začátek potíží, nejprve v Americe, později se celý proces přenesl i do Evropy. Krize trvala neúměrně dlouho.

To, že zasáhla Československo pomaleji, než se očekávalo, souviselo s otázkou zahraničního obchodu. Dopady krize se nejprve promítly v zemědělství, kdy byl zaznamenán prudký pokles cen cukrové řepy a obilí. V roce 1929 k nim přistoupilo omezení exportu dříví, skla, keramiky, tedy oblastí, kde Československo patřilo k velkým vývozcům. V průběhu roku 1930 pak následovala další odvětví průmyslové výroby a krize se přeměnila v cyklickou. Nastal velmi výrazný pokles poptávky zejména v hornictví a spotřebním průmyslu. I přes tyto vzniklé potíže stále můžeme říci, že krize probíhala pomaleji a neměla, i přes omezení poptávky, tak radikální průběh jako například v Německu.

Změna nastala až v roce 1931, kdy krize vstoupila do druhé fáze a kulminovala na jaře 1933. Vliv na vzniklou situaci měly krachy velkých bank vídeňské Creditanstalt a německé Danatbank v létě roku 1931. Pád urychlilo vybírání vkladů, které postihlo především banky, ve kterých byl zahraniční kapitál. Zahraniční banky odmítaly českým bankám prolongovat dlouhodobé úvěry, docházelo k zamrznutí českých pohledávek v cizině. V důsledku situace se zbortila veškerá investiční činnost, zemědělství omezilo akumulaci kapitálu, což vedlo k poklesu zisku a narůstání finančních ztrát v podnicích. Nastává období zadluženosti podniků, obchodů, ale nejvíce zemědělství. Státní hospodaření republiky skončilo schodkem. Třetí, závěrečná část hospodářské krize, byla v období od března 1933 do jara 1934. Vleklá deprese byla posledním stadiem. Hospodářský vývoj republiky se v letech 1929 – 1937 pohyboval v určitých cyklech – viz *tab. 12*.[70]

[70] STÁDNÍK, M.: Národní důchod a jeho rozdělení, s. 26, průmysl v Obzor národohospodářský, ročník 43, 1938, s- 437, zemědělská výroba, LACINA, V.: Zlatá léta, s. 241, zahraniční obchod v Zahraniční obchod republiky Československé v roce 1937, Československá statistika sv. 154, I. Díl, Státní úřad statistický, Praha 1938, s. 25, dále HSR ČSSR., s. 852.

Tab. 12: Hlavní makroekonomické ukazatele hospodářského vývoje ČSR v letech 1929 - 1937

ukazatel		index	
	1929	dno krize	1937
národní důchod (stálé ceny)	100	84 (1934)	92
Průmyslová výroba	100	60 (1933)	96
zemědělská výroba	100	89 (1935)	109
zahraniční obchod			
obrat (běžné ceny)	100	30 (1933)	57
dovoz (běžné ceny)	100	31 (1933)	55
vývoz (běžné ceny)	100	29 (1933)	58
dovoz (fyzický objem)	100	42 (1933)	67
vývoz /fyzický objem)	100	40 (1933)	71

Pramen: Československá statistika, sv. 140, s. 4 – 66, tab. 2

Státní hospodářská politika v letech 1929 – 1934 stála na dvou základních pilířích. V první řadě se jednalo o to, že veškeré úsilí v rozvoji ekonomiky bylo soustředěno na to, aby si československá ekonomika vybudovala co nejsilnější postavení ve střední Evropě. Druhým úkolem bylo, aby si čeští a slovenští podnikatelé postupně vytvořili co nejlepší podmínky v československé ekonomice. Zůstával však stále jeden základní problém – nikdo nedokázal vytvořit jednotnou hospodářskou státní ideu. Politické strany měly nejrůznější připomínky ke stávajícímu ekonomickému systému, samy však nedokázaly vytvořit vládu, které by ve svém programu jednotnou zásadu stanovila a také ji do důsledku plnila.

V roce 1925 dochází k další významné události v československé ekonomice. Narůstají rozpory mezi Živnobankou a agrárním kapitálem. K tomu se přidávají výrazné mocenské přesuny v Evropě.[71] V roce 1925 se také konají parlamentní volby, jejichž vítězem se stává agrární strana, jako nejsilnější strana vládní koalice.

Všechny tyto rozpory vyvrcholily zavedením agrárních cel na dovoz zemědělských produktů. Odvetná opatření přišla záhy. Výrazně klesl vývoz československých průmyslových výrobků zemědělskými státy, jejich zahraniční obchod probíhal na základě clearingu. Celková ochranářská politika následně vedla k celkovému oslabení exportu.

[71] V roce 1924 byl schválen tzv. Dawesův plán rekonstrukce a obnovy ekonomiky Německa. Navíc se v roce 1925 konala konference v Locarnu, na které byl dán oficiální základ k revizi versailleského programu.

3.1 DALŠÍ OKOLNOSTI HOSPODÁŘSKÉ KRIZE

Hospodářská krize byla největší a také nejrozsáhlejší krizí jakou do té doby svět nepoznal. Z tohoto důvodu je nutné se zamyslet nad tím, proč k takovéto velké krizi došlo, kde byly její příčiny. Těch bylo několik.

První příčinou byla skutečnost, že hospodářská krize zasáhla současně nejen všechny země, i když s různou intenzitou, ale také všechna odvětví výroby, především průmysl, který byl těsně spjat s průmyslem. Celou situaci podtrhoval fakt, že zároveň probíhala také krize zemědělství a obě krize se vzájemně proplétaly. Průmyslové země tak neměly možnost zlepšit svou situaci vývozem průmyslových výrobků do agrárních zemí, jako tomu bylo v minulosti.

Další příčina vyplývala z vědecko-technické revoluce na přelomu 19. a 20. století. Po první světové válce vznikala velmi rychle zcela nová odvětví, která odsouvala do pozadí tradiční výroby. To se nejvíce projevovalo v rychlém nárůstu a rozvoji výroby elektřiny a spalovacích motorů. Díky tomu dochází k útlumu těžby uhlí.

Tab. 13: Struktura průmyslové výroby ČSR podle jednotlivých odvětví (v %)

odvětví	1929	1937
těžební průmysl	11	11
výroba elektřiny	2	3
hutnictví a strojírenství	23	25
chemie	5	6
těžký průmysl celkem	41	45
textilní průmysl	21	22
lehký průmysl celkem	59	55

Pramen: Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi dvěma světovými válkami, ed. Eduard Kubů, Jaroslav Pátek, Praha 2000, s. 98

Další příčinou byla skutečnost, že Evropa začínala ztrácet své dominantní postavení. Do té doby byla dominantním vývozcem zboží, ale také největším dovozcem surovin. Po skončení první světové války se však dostávají na pořad dne se svou obchodní agresivitou konkurence ze zámořských států, které začínaly teprve obdobím kapitalistické industrializace procházet a zvyšovaly svoji soběstačnost. Krize tak nečekaně nastala v období, kdy probíhala velmi živá změna struktury evropského průmyslu. Současně s tím nastává rozklad světového obchodu a krize úvěrová přerůstá v krizi měnovou. Monopoly v té době měly velkou moc, takže se snažily držet své

výsadní postavení a vysoké ceny výrobků. Omezovaly tím spotřebu, zpomalovaly rozprodej nahromaděných zásob.

Navíc je nutné vidět další souvislosti. Od konce 19. století docházelo k stěhování průmyslového potenciálu z území Rakouska-Uherska do českých zemí. Nebylo jediného odvětví, které by se nepřestěhovalo na české území. Nově vzniklé Československo tak bylo nečekaně velmi silným státem, který zdědil 70 % jejího průmyslového potenciálu.[72] Bylo zde soustředěno 75 % těžby černého uhlí, 63 % těžby hnědého uhlí, více než 90 % výroby skla a keramiky, 92 % cukrovarnictví atd. Přitom vše bylo soustředěno na poměrně malém území. Nová republika navíc vznikla spojením dvou ekonomicky nesourodých oblastí. Jednalo se o ekonomicky vyvinutý západ (českomoravský prostor) a agrární východ se zaostalým zemědělstvím (Slovensko a Podkarpatská Rus). Nová vláda se sice snažila hospodářsky oživit východní část země, ale ekonomická propast byla příliš veliká. Zaostalost východní části země po mnoho let výrazně brzdila celkový rozvoj země a působila velmi nepříznivě na formování rozvoje celé země.

Československo mělo silně vyvinutý průmysl, ale samotná rozloha byla příliš malá, než aby se dalo veškerou produkci umístit na jeho území. Bylo proto nutné najít odbyt pro minimálně třicet procent průmyslové produkce v cizině. Problém byl v tom, že po rozpadu Rakouská-Uherska musel český stát začínat od začátku s hledáním odbytu a navíc ještě na náročných trzích. Československo bylo novým státem a téměř nikdo republiku neznal.

Problém nastal také v tom, že čeští výrobci na takto vzniklou situaci nebyli připraveni ani po stránce organizační a ani po stránce výrobní. Obtíží se nahrnulo příliš mnoho. Co bylo podstatné – chyběli zkušení pracovníci pro obchod a finance, národohospodáři neměli bohaté zkušenosti a schopnost pracovat koncepčně a velkou překážkou byl fakt, že dosud nebyly vybudovány organizačně a ani personálně instituce, které by navenek český stát důstojně zastupovaly.

Celou vzniklou situaci navíc komplikoval další fakt – v celé Evropě docházelo ke změnám v mezinárodních obchodních vztazích a Československo nedokázalo

[72] Odhady se značně rozcházejí. Většina ekonomů se přikláněla k odhadům a. Rašína, který odhadoval, že v republice bylo soustředěno 60 % průmyslu bývalého Rakousko-Uherska. Viz Rašín, A.:Finanční a hospodářská politika česká. Praha 1922, s. 30.

urychleně reagovat se strukturální přestavbou hospodářství. Že jsou tyto strukturální změny potřeba, to si většina podnikatelských a bankovních kruhů ani neuvědomovala. Situace se změnila, bohužel, až v souvislosti s probíhající hospodářskou krizí. V důsledku nevyhovující struktury průmyslové výroby ta zaostávala za celosvětovou. Aby mohlo dojít k výrazným změnám, bylo potřeba významných investic, kterých se však nedostávalo. Navíc bylo nutné platit válečné reparace, které velmi citelně odčerpávaly finanční prostředky. Kromě toho se Československo stále nedokázalo vyrovnat s faktem, že je stále ještě hodně neznámé na hospodářské mapě Evropy a světa. To vedlo k tomu, že zahraniční investoři se báli v republice investovat do rozvoje průmyslu.

Tento stav byl neudržitelný. Československu nezbylo nic jiného než přistoupit k mezinárodní dělbě práce, která umožňovala specializaci. Problém byl však v tom, že zemi chyběly devizy na nákup surovin, kterých bylo, s výjimkou uhlí, nedostatek. Technická úroveň československého průmyslu nebyla v tomto ohledu na vyšší úrovni. Aby získala možnost vyvážet, bylo nutné prodávat za dumpingové ceny, což nebylo nejlepší řešení. Ve svém důsledku to znamenalo omezování vnitřního trhu, snižování životní úrovně, což prohlubovalo krizi z nadvýroby.

Celou situace ještě dále zhoršovala skutečnost, že vláda uplatňovala cílevědomou deflační politiku. Na trhu sice byla silná koruna, ale to mělo za následek zmenšení objemu zahraničního obchodu, protože na zahraničních trzích došlo ke zvýšení cen československých výrobků. Navíc nastupovala agrární krize uvnitř státu, tím se snížila odbytová základ pro průmyslové výrobky, následně se snížila životní úroveň lidí žijících na venkově.

Jak je vidět z tohoto přehledu, na ekonomickou situaci Československa působila celá řada vlivů, které bylo obtížné ovlivnit. Navíc došlo ještě k zhoršení ekonomické a politické situace, s nástupem tzv. versailleského systému v Evropě.

3.2 EKONOMICKÉ DŮSLEDKY KRIZE

3.2.1 Průmysl

Krize velmi citelně zasáhla průmysl, zemědělství, obchod. Pokles výroby byl o 3 % větší než v ostatním kapitalistickém světě.[73] Snížení průmyslové výroby o téměř 40 % bylo mnohem vyšší než celosvětový průměr. Pokles byl velmi nerovnoměrný, index průmyslové výroby neustále klesal již od září 1931 až do roku 1933. V tomto roce průmyslová výroba dosáhla jen 60,2 % z předkrizového období. Krizí byla nejdříve postižena exportní odvětví průmyslu sklářského, výroby porcelánu, dřevařský průmysl a ze spotřebního průmyslu výroba obuvi. Jejich produkce dosahovala v roce 1933 méně než polovinu stavu let 1928/1929.[74] Navíc na evropský trh začali pronikat zámořští výrobci. Vážným, v podstatě politickým problémem exportního lehkého průmyslu, bylo jeho soustředění v českém pohraničí, osídleném převážně německým obyvatelstvem. V důsledku krize se výrazně zhoršila životní úroveň lidí v těchto oblastech žijících, což mělo vážné politické dopady a důsledky, protože to vytvářelo živnou půdu pro vznik a vzestup henleinovského fašistického hnutí.

Tab. 14: Index čsl. průmyslové výroby dle Maiwalda pro léta 1929 – 1934 (1929 = 100)

rok	1929	1930	1931	1932	1933	1934
průmysl celkem	100,0	89,2	80,7	63,5	60,2	66,5
hornictví	100,0	85,9	78,8	66,5	64,4	64,9
kovoprůmysl	100,0	85,4	72	40,0	41,1	48,5
průmysl sklářský	100,0	83,4	75,5	54,4	48,6	51,8
průmysl porcelánu	100,0	83,6	64,4	45,8	41,4	40,0
průmysl cementu, kamene	100,0	91,4	79,6	69,5	53,1	46,8
průmysl chemický	100,0	91,8	89,9	80,9	85,8	90,2
průmysl dřevařský	100,0	84,6	66,6	49,7	48,5	52,0
průmysl papírenský	100,0	96,6	92,9	80,5	74,0	80,5
průmysl polygrafický	100,0	96,8	93,9	91,6	90,3	95,4
průmysl textilní	100,0	90,8	82,5	67,9	63,3	75,9
průmysl kožařský	100,0	84,2	79,3	68,1	70,3	87,8
průmysl oděvnický	100,0	93,3	98,1	79,3	71,6	77,9
průmysl potravinářský	100,0	96,1	95,8	99,4	88,4	94,5
výroba elektr. proudu	100,0	99,3	94,5	85,5	87,2	95,3

Pramen: Sekanina, M.: Kdy nám bylo nejhůře? s. 41.

[73] DOBRÝ, A.: Hospodářská krize československého průmyslu ve vztahu k Mnichovu, Praha 1959, s. 84. Pokles průmyslové výroby byl tak značný, že československý stát byl v průměru vrácen zpět na úroveň roku 1908.

[74] Viz Obzor národohospodářský 1938, s. 436-437 a 532-533. Výroba v těchto odvětvích již do roku 1938 nedosáhla předkrizové úrovně.

V jednotlivých průmyslových odvětvích měla krize rozdílné dopady. Ukázala jedno – je bezpodmínečně nutné provést strukturální změny v odvětvové struktuře průmyslu. Díky krizi však mohl stát řešit co s podniky, které technologicky zaostávají. Rozhodnutí bylo jednoduché – byly vyřazeny z provozu – buď zkrachovaly anebo byly pohlceny silnějšími subjekty, případně docházelo k jejich propojování. Krize paradoxně urychlila proces koncentrace a centralizace výroby a kapitálu. Ta byla v jednotlivých odvětvích rozdílná a postupovala společně s monopolizací, kde sehrály důležitou úlohu banky.

Je nutné uvést, že proces monopolizace neprobíhal zcela hladce, objevovala se také některá negativa. Proces umožňoval kartelům stanovit a diktovat ceny výrobků, které byly následně zdrojem vysokých zisků. Podle statistik[75] se během krize velkoobchodní ceny průmyslových výrobků snížily až o 28 %, ale stále to bylo méně než v ostatních evropských zemích. Velkoobchodní ceny zaznamenaly větší pokles než ceny maloobchodní – ty činily pouze 9 – 10 %.

V tomto období však bylo zaznamenáno několik pozitivních zjištění. Dvacátá léta představovala období, kdy byla v popředí pozornosti racionalizace výroby s cílem dosáhnout co nejvyšších zisků, naopak v době hospodářské krize se důsledně dbalo na hospodárnost a zvyšování rentability výroby.[76] Relativně nejméně byly krizí postiženy chemický průmysl a energetika. Zvláště chemický průmysl se dokázal přizpůsobit změněné situaci, kdy republika ztrácela dříve tradiční odbytiště. Chemické podniky dokázaly rozšířit svůj sortiment a celkově inovovat produkci. Druhým pozitivem byla skutečnost, že na jedné straně krize měla rozdílné dopady na jednotlivá průmyslová odvětví, přičemž některá se se změněnou situací vyrovnala lépe, jiná zápasila o přežití. Krize doslova přinutila jednat o záchranu odvětví a hledat nová řešení.

3.2.2 Zemědělství

Z hlediska působení krize lze jednoznačně říci, že zemědělství bylo, oproti průmyslovým odvětvím, mnohem více zranitelné. Agrární krize nejdříve dopadla na obilnářství a řepařství. Bylo to z důvodů vážných odbytových potíží v roce 1928, kdy na světových trzích se prudce snížily ceny obilí a cukru. K tomu se připojila ochranářská

[75] Československá statistika, sv. 140, s. 4 – 66, tab. 2

[76] MACHÁT, F.: Dějiny vědeckého řízení v kapitalistickém průmyslu, Praha 1967, s. 236.

politika některých států, kam Československo tradičně cukr vyváželo. Krize postihlo také chmelařství a v roce 1931 také živočišnou výrobu. Ceny se začaly prudce snižovat a produkty ztrácely odbyt. Zpět se dostala opět až v roce 1934. Ceny zemědělských výrobků klesaly rychleji než výrobků průmyslových. U zemědělských produktů se projevovalo velké rozpětí mezi výkupními a prodejními cenami. Přes tuto skutečnost drobní rolníci nemohli omezit výrobu, protože by to znamenalo jejich likvidaci. Rolníci se snažili omezit nejprve naturální spotřebu domácností, ale i tak ceny šly ceny výrobků výrazně dolů. Byl to paradox – přelom roku 1932/1933 přinesl nejvyšší objem výroby za celé meziválečné období, ale přesto mnozí zemědělci žili na hranici chudoby.

Tab. 15: Ceny zemědělských výrobků ve srovnání s výrobními náklady zemědělců v ČSR v letech 1928 – 1934 (1929 = 100)

	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
ceny zemědělských výrobků	106,4	**100,0**	85,9	76,9	66,4	64,6	66,7
výrobní náklady	100,5	**100,0**	95,7	90,8	87,8	83,2	80,7
disparita (ceny/VN)	1,06	**100,0**	0,9	0,85	0,76	0,78	0,83

Pramen: HSR ČSSR, s. 837

Situace v zemědělské výrobě přinesla ještě jeden negativní jev. Zemědělská výroba byla ohrožena neustále klesajícími cenami zemědělských výrobků a potravin. Ceny klesaly rychleji než cena u výrobků průmyslových. Ve svém důsledku to znamenalo, že zemědělci museli například v roce 1928 prodat o 16 % a v roce 1932 již o 63 % více svých výrobků, aby si za ně mohli nakoupit nářadí jako před první světovou válkou.

Razantní snížení příjmů se citelně dotýkalo malých a středních hospodářství, protože výroba nebyla rentabilní a výsledky hospodaření byly hluboko pod výrobními náklady. S velkým ziskem hospodařily pouze velkostatky a statky. Do vážné životní situace se dostávali rolníci, kteří měli propachtovanou půdu. K nim se zařadili domkáři, kteří ztratili zaměstnání v průmyslu. Všichni si museli půjčovat peníze na další výrobu, aby se uživili. Zadluženost výrazně rostla. V roce 1933 dosáhlo zadlužení 33,5 mld. korun, což byla téměř polovina úhrnné hodnoty zemědělského majetku. Neschopnost splácet daně, půjčky, úvěry musel řešit parlament, který v letech 1933 – 1934 přijal moratorium na splácení dluhů i exekučních řízení.[77] Během krize se zákonitě změnila

[77] Viz poznámka č. 17 v kapitole Státní hospodářská politika v letech hospodářské krize 1929 – 1934. Dražba celého hospodářství hrozila zhruba 1/6 zemědělských závodů. Exekucemi byla ohrožena zejména malá rolnická hospodářství, ale s dluhy se potýkaly všechny skupiny zemědělských závodů.

struktura zemědělské výroby. Snížily se osevní plochy – cukrovky, chmele, řepky a dalších a na uvolněných plochách se začaly pěstovat brambory, pšenice, zelenina. Ty byly méně náročné na mechanizaci. Jeden pozitivní fakt lze zaznamenat – Československo se stalo soběstačným v chlebovém obilí a mělo dokonce rezervy pro jeho vývoz. Na druhou stranu poklesly stavy skotu, koní a ovcí. Tyto změny postupně pokračovaly až do doby druhé světové války.

3.2.3 Obchod

Československo bylo se světovým trhem velmi těsně spojeno. Některá odvětví nemohla bez vývozu vůbec existovat (výroba hudebních nástrojů, bižuterie apod.). Proto zhroucení světového obchodu v době krize zasáhlo Československo mnohem tvrději. I když snížením exportu se zmenšila výměna zboží, byl tento stav do určité míry výhodný. Ceny dovážených surovin klesaly rychleji dolů než ceny u vyvážených průmyslových výrobků. Je zajímavé, že obchodní bilance byla v krizových letech aktivní (s výjimkou let 1932 a 1933). V důsledku vzniklé krize se rozpadl vývoz a prudce poklesla průmyslová výroba. Byl to důsledek finanční světové krize. Navíc vývoz zasáhla devalvace anglické libry. Československo na rozdíl od jiných států nedevalvovalo, ale i tak ztratilo na světových trzích konkurenceschopnost.

Teprve po roce 1933 došlo k znovuoživení zahraničního obchodu. Změny zaznamenal také dovoz. Na rozdíl od předcházejících let klesl podíl surovin pro spotřební a potravinářský průmysl, ale naopak se zvýšil podíl surovin pro nová výrobní odvětví (ruda, ropa, kovy), ale také hotových výrobků, především strojů a zařízení.

Tab. 16: Dovoz, vývoz a saldo obchodní bilance ČR v mld. Kč

rok	dovoz	vývoz	saldo
1929	19,99	20,50	0,51
1930	15,70	17,50	1,80
1931	11,80	13,10	1,30
1932	8,20	7,40	-0,80
1933	6,10	5,90	-0,20
1934	6,40	7,30	0,90

Pramen: Historická statistická ročenka ČSSR, Praha FÚS, 1985, s. 852

Dovoz surovin tvořil stabilně více než dvojnásobek jejich vývozu. Dominantní místo ztrácel export hotových výrobků, zvyšoval se podíl vývozu příze, surové bavlny a polotovarů, z nichž zejména německé a britské firmy dokončovaly hotové výrobky. Byl

velmi citelně zredukován vývoz obuvi, dřevěných výrobků, porcelánu, v průmyslovém odvětví poklesl vývoz uhlí a dřeva. Velkým problémem pro republiku bylo značné snížení vývozu zemědělských produktů (cukru, sladu, ječmene). Výrazný vzestup zaznamenal pouze export vlastních hutnických výrobků ostatních železných výrobků – pod touto celní deklarací se však skrývaly zbraně.[78]

Tab. 17: Podíl hlavních zemí a kontinentů na obratu čsl. zahraničního obchodu v letech 1929 – 1934 (v %)

Země/rok	1929	1931	1933	1934
Německo	22,2	21,4	18,7	20,5
Rakousko	11,5	10,6	8,5	8,0
Velká Británie	5,6	7,1	5,3	5,8
Jugoslávie	3,7	4,9	3,6	3,4
Maďarsko	5,6	1,7	3,0	2,1
Polsko	5,4	4,0	2,9	2,7
Rumunsko	3,1	3,6	3,3	3,3
Itálie	2,5	2,7	3,3	3,3
Francie	2,7	3,7	5,9	5,2
Švýcarsko	2,6	3,3	3,7	3,7
Holandsko	1,9	2,7	3,8	3,7
Švédsko	1,6	2,1	1,5	2,1
Belgie	1,2	1,6	2,2	2,3
Evropa celkem	85,4	87,1	80,0	78,0
USA	6,3	5,2	7,4	6,2
Amerika celkem	9,2	7,3	11,9	11,6
Asie	3,1	3,2	4,6	6,2
Afrika	1,8			3,3
Austrálie	0,4			1,0

Pramen: LACINA, VL.: Velká hospodářská krize..., c. d. s. 117

Z pohledu na tabulku je zřejmé, že došlo k výraznému poklesu obchodu s nástupnickými státy (pokles o 29,2 % v roce 1929) a s Německem, což byly tradiční odbytové trhy. Důvodem byla skutečnost, že tyto státy začaly usilovat o soběstačnost, začaly budovat vlastní odvětví průmyslu a dále omezily dovoz výrobků, které byly schopny si samy vyrobit.

V době hospodářské krize převažovala forma clearingového obchodu, která byla pro republiku značně nevýhodná zejména při výměně zboží s agrárními zeměmi, které neměly volnou měnu na uhrazení svého deficitu v obchodní bilanci. Problém byl v tom, že Československo potřebovalo dostatek deviz na nákup potřebných surovin v zemích

[78] V roce 1929 vyvezlo Československo za 107 mil. Kč zbraní, v roce 1934 již za 344 mil. Kč a vývoz dále stoupal. Viz Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1955, Praha 1969, s. 222.

tzv. volné měny. Nezbylo nic jiného, než odejít ze zaběhnutých teritorií ve střední a jihovýchodní Evropě a hledat náhradu v opačném směru – na západě – a také za mořem.[79] Situace se tím zcela změnila. Na nových trzích vládla velmi ostrá konkurence. Navíc se muselo mnohem více platit za dopravu, čímž se výrobek prodražoval.

K nejvýznamnějším obchodním partnerům patřilo Německo a Rakousko. Rakousko se ve vývozu i dovozu zboží pravidelně umisťovalo na druhém místě. Státy byly svázány kartelovými dohodami a spoluprací v oblasti technické a technologické, vše bylo propojeno také kapitálově. Československo používalo pro potřeby zahraničního obchodu německé přístavy Hamburk, Brémy a po železnici dováželo stroje, technicky náročná zařízení atd. K celkovému propadu oboustranně výhodného obchodu přispěla změna politického klimatu a nástupu fašismu v Německu.

3.2.4 Peněžnictví

Vývoj peněžního trhu probíhal zprvu celkem klidně, narušily ho pouze pády výše zmíněných dvou velkých bank, čímž došlo k poklesu na pražské burze. Západní kapitál začal stahovat úvěry z celé střední Evropy a dlužnické země nebyly schopny splácet svoje závazky. Republika se dostala do tíživé situace, protože z republiky byly staženy přibližně dvě miliardy korun cizích krátkodobých úvěrů a zhruba stejná částka zůstala v cizině za vyvezené zboží hlavně v důsledku platební neschopnosti Německa, Rakouska, Maďarska. Prudce klesaly zásoby zlata a deviz. K prohloubení finanční krize přispěla devalvace anglické libry. Jediným východiskem byla devalvace. Tu zahájila jako první právě Velká Británie 21. září 1931. Státy, které okamžitě nedevalvovaly, se dostaly do potíží. Československu pomoc poskytla Francie ve výši 600 milionů franku. Peníze byly určeny na stabilizaci měny. Francie a Československo patřilo v roce 1932 k posledním zemím tzv. zlatého bloku, které nedevalvovaly své měny. Devalvace měla příznivý účinek na oživení vývozu.[80]

I přes provedené finanční kroky byla situace na peněžním trhu kritická. Příčinou byly rozpočtové schodky. Situace se zhoršovala až do roku 1933, kdy schodek státního rozpočtu představoval 3,1 mld. korun.

[79] Vývoz pro československé zboží měl zajišťovat nově zřízený Exportní ústav (1935).

[80] Vývoz do zemí volné měny se po devalvaci zvýšil oproti roku 1933 o 25,7 %. Viz výroční zpráva Národní banky československé za rok 1934, s. 88.

Tab. 18: Údaje o státním hospodaření podle závěrečných účtů v mil. Kč

rok	1929	1930	1931	1932	1933	1934
rozpočtové příjmy	10 144	9 645	9 133	8 368	7 379	7 492
rozpočtové výdaje	10 275	9 928	12 260	10 258	9 588	8 880
schodek	169,00	-283,00	-3 127	-1 890	-2 209	-1 388
státní dluh	32 670	33 354	34 654	35 437	37 328	38 151

Pramen: Statistická ročenka Republiky československé 1936, s. 273

3.2.5 Nezaměstnanost

Světová hospodářská krize byla doprovázena velkou nezaměstnaností, která měla zásadní dopady na životní úroveň lidí. Je nutné vzít v úvahu, že sociální zabezpečení v podobě jak jej známe dnes, neexistovalo, takže rodiny klesaly až na pozici bídy. *Tab. 19* zaznamenává jen roční průměry. Je nutné doplnit, že skutečná nezaměstnanost byla zcela určitě mnohem vyšší, protože uvedená čísla jsou data získaná ze zprostředkovatelen práce, jsou to registrované údaje z míst, kde byla vysoká odborová organizovanost dělníků. Ve východních částech republiky tak vysoká organizovanost nebyla a tomu také odpovídá počet zprostředkovatelen práce.

Tab. 19: Vývoj registrované nezaměstnanosti v letech 1929 – 1934 (roční průměry v tis. obyvatel)

země	1929	1930	1931	1932	1933	1934
ČSR	42	105	291	554	738	677
ČSR / (indexy)	100	250	693	1 319	1 757	1 612
Maďarsko	15	44	52	66	61	52
Polsko	129	227	300	256	250	342

Pramen: Data pro ČSR ve Statistické příručce Československé republiky, s. 134 – 135, pro Maďarsko a Polsko v MITCHELL, B. R.:c. d., s. 166 – 171.

Tab. 20: Nezaměstnanost ve světových mocnostech 1929 – 1934

země	1929	1930	1931	1932	1933	1934
USA	3,2	8,9	16,3	24,1	25,3	22,0
Velká Británie	11,0	14,6	21,5	22,5	21,3	17,7
Německo	4,3	15,3	23,2	30,1	26,3	14,9
svět bez SSSR (indexy)	100	174	266	347	334	276

Pramen: Údaje pro USA v SAINT-ETIENNE, C.: c. d., s. 10; pro Velkou Británii a Německo v MITCHELL, B. R.: European Historical Statistics 1750-1970, London 1975, s. 166-171; světové indexy v Obzor národohospodářský, ročník 44, 1939, s. 549.

V závěru roku 1930 uváděly zprostředkovatelny práce následující údaje v procentech skutečně nezaměstnaných: Čechy 60,9 %, Moravskoslezský kraj 49,7 %, Slovensko 23,3 %, Podkarpatská Rus 10,1 %. Podle skutečných údajů se uvádí, že

nezaměstnanost v roce 1933 dosahovala 1,3 – 1,5 mil. osob. O zprostředkovatelny práce ztráceli nezaměstnaní postupně zájem. Nezaměstnaných bylo příliš (na jedno volné místo v roce 1930 připadalo až sedm uchazečů o práci), v roce 1934 počet uchazečů mnohonásobně narostl – o jedno místo se ucházely 144 osoby. S otázkou nezaměstnanosti souvisí úzce údaje o podílu výdělečně činného obyvatelstva a podílu na tvorbě národního důchodu. *Tab*. 21 ukazuje podíl výdělečně činného obyvatelstva v hlavních hospodářských sektorech v různých zemích v roce 1930. Čísla v závorkách u jednotlivých států značí rok, kdy byly údaje k dispozici.

Tab. 21: Podíl výdělečně činného obyvatelstva v hlavních hospodářských sektorech v různých zemích v roce 1930 (v %)

Země	Zemědělství	průmysl živnosti	**terciální sféra**	**ostatní**
Velká Británie	7	37	23	33
Belgie	17	48	21	14
Nizozemí	21	38	23	18
Švýcarsko	21	45	18	15
ZSA	22	32	27	19
ČR	**28**	**42**	**14**	**16**
Německo (1933)	29	40	19	12
Kanada (1931)	31	38	23	19
Rakousko (1934)	32	34	16	18
Švédsko	36	32	18	14
Francie (1931)	36	34	17	13
Itálie (1936)	48	29	13	10
Maďarsko	54	24	10	12
Polsko (1931)	65	17	8	10
Jugoslávie (1931)	79	11	4	6

Pramen: Industrialization and Foreign Trade, Ženeva: League of Nations 1945, s. 26

Špatná hospodářská situace vyvolávala zájem nezaměstnaných o emigraci. Zahraniční státy v Evropě a také v USA zpřísňovaly svou imigrační politiku, takže počet přistěhovalců byl velmi striktně omezen. Americký prezident Herbert Hoover[81] omezil imigraci velmi dramaticky. Během pár měsíců na konci roku 1930 se snížil počet imigrantů z Evropy o 90 - 99 % Vše bylo doprovázeno státní propagandou, která se snažila přemluvit mladé lidi, aby se vrátili do škol a opustili trh práce.[82]

Tehdejšímu ministrovi práce Jaromíru Nečasovi se podařilo vyjednat vystěhování do Belgie a Francie téměř osmi tisícům horníků, pro které nebyla práce.

[81] Herbert Hoover, americký prezident v letech 1929 – 1933, byl obecně považován za extrémního zastánce laissez-faire (zastánci věřili, že si hospodářství pomůže samo)

[82] V roce 1931 byl snížen počet imigrantů na 35 000, v roce 1932 došlo dokonce k čisté *emigraci* ve výši 77 000, což odráželo skutečnost, že se zvýšil počet osob deportovaných ze Spojených států.

Navíc zaměstnavatelé nedodržovali pracovní dobu, porušovali pracovní předpisy. Kdyby horníci pracovali pouze zákonem stanovenou dobu a nemuseli pracovat o mnoho hodin denně více, byla by práce pro další nezaměstnané. Výsledkem bylo pouze to, že živnostenští inspektoři udělovali majitelům dolů pokuty, které nic neřešily.[83]

Tam, kde odbory skutečně pracovaly, byla situace o trochu lepší. Stát se také snažil zajistit nová pracovní místa. Většinou šlo o státní zakázky ve formě veřejných prací, většinou to pak byly stavební práce na dopravních komunikacích, při regulaci řek apod. Dobrým příkladem byl také Baťův koncern, který pro nezaměstnané zřizoval pracovní tábory. Ti, kteří se osvědčili, měli naději, že budou přijati do řádného zaměstnání.[84]

[83] NEČAS, J.: Likvidace nezaměstnanosti, Praha 1938, s. 78 – 79.

[84] PRŮCHA, V. a kol.: c. d., s. 42

4 HOSPODÁŘSKÉ A POLITICKÉ DŮSLEDKY KRIZE PRO ČESKOSLOVENSKO

4.1 POLITICKÉ DŮSLEDKY HOSPODÁŘSKÉ KRIZE

Ve vnitropolitickém vývoji Československa se hospodářská krize projevila velmi výrazně. V důsledku vzniklé situace byly v říjnu 1929 vypsány předčasné parlamentní volby. Vzhledem k tomu, že právě začíná hospodářská krize, byly očekávány s napětím. Datum konání bylo určeno na 27. října, v předvečer státního svátku. Z celkového počtu 8 957 572 oprávněných voličů se jich k volbám nedostavilo 688 459. Vítězem voleb se stala Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (agrární strana). Ve volbách však nedosáhla většinu v parlamentu. Byla nucena vytvořit parlamentní většinu a koaliční vládu.

Sestavením nové vlády byl pověřen František Udržal. Po složitých jednáních byla vláda 7. prosince 1929 jmenována.[85] Jedním z prvních úkolů, které musela nová vláda řešit, bylo přijetí nových agrárních zákonů. Jejich projednání a schválení nebylo jednoduché. Vláda zařadila do svého programového prohlášení pasáže o vypuknutí hospodářské krize. Vyhodnocení potíží však nebylo správné. Agrární strana vycházela ze skutečnosti, že vzniklé potíže zavinila krize v zemědělství a jako taková by tato krize měla být řešena státními zásahy.[86] Nakonec se je podařilo schválit. Ekonomové uvádějí, že poměrně snadné schválení bylo možné z důvodů, že se zatím ještě neprojevovaly žádné příznaky krize v průmyslu. Agrární strana měla po parlamentních volbách nebývale silný vliv, což ve svém důsledku vedlo k tomu, že státní hospodářská politika v první části krize hájila bezvýhradně zájmy agrární buržoazie. Hodnotíme-li dnes hospodářskou politiku vlády v tomto období, je nutné poznamenat, že celý proces probíhal ve znamení nejrůznějších koaličních jednání, ústupků a kompromisů.

V polovině roku 1931 se však již krize v průmyslovém a zemědělském odvětví promítala. K nedobré situaci se navíc přidaly nacionální projevy určitých skupin obyvatelstva. Sílící nacionalismus nacházel živnou půdy mezi nezaměstnanými. Navíc měl silnou podporu na mezinárodní scéně. Nejvíce se tyto tendence projevovaly

[85] Problémům nástupu Udržalovy vlády věnoval velkou pozornost Uhlíř, D.: Konec vlády panské koalice a republikánská strana v roce 1929. Československý časopis historická 1970, s. 551 – 591.

[86] Blíže viz Národní shromáždění republiky československé v druhém desetiletí, Praha 1938, s. 93

v pohraničí. Domácí kupní síla obyvatelstva se neustále snižovala a celková nespokojenost obyvatelstva rostla. Agrární krize se začala projevovat silněji. Důvodem byly vyšší náklady na zemědělství.

Vzniklá situace nutila vládu jednat. Od počátku třicátých let si začíná pohrávat s myšlenkou o vytvoření tzv. zmocňovacího zákona. Ten měl umožnit vládě, aby bez parlamentního rozhodnutí prováděla zásahy do hospodářství. Situace se přiostřila, když v samotné agrární straně začíná ostře vystupovat její pravé křídlo. Jeho stoupenci nevěří, že se současnou situaci podaří změnit a požadují mnohem razantnější postup. Rozpory se vyostřily ve vleklou krizi vlády na jaře roku 1932. Následovala demise. Nastupuje nová vláda v čele s Janem Malypetrem. V nové vládě zůstává dvanáct ministrů z předchozí vlády. Již od počátku její činnosti bylo jasné, že to bude vláda, která se bude snažit „vládnout" pevnou rukou a bude uplatňovat značné zásahy do ekonomiky a sociální oblasti.

Vydala několik zákonů, z nichž rozhodující byl zákon o mimořádné moci nařizovací, tj. zmocňovací zákon[87] z června 1933. Tento zákon přenesl zákonodárnou moc z parlamentu na vládu. Přenesení pravomoci neznamenalo, že by byl parlament zbaven svých pravomocí, ale šlo o to, že bylo nutné urychleně řešit mnoho problémů. Parlament rozhodl, že umožní vládě rychlejší a pružnější řešení zásadních hospodářských problémů, resp. zavedení tzv. řízeného hospodářství. Na základě tzv. zmocňovacího dekretu následovala devalvace československé koruny podle návrhu ministra financí Karla Engliše.

Tab. 22: Hrubý domácí produkt ČSR v letech 1928 - 1934

rok	zemědělství rybářství lesnictví	průmysl	stavebnictví	doprava	obchod	soukromé a veřejné služby	celkem	na hlavu
1928	103	94	103	96	96	100	97	98
1929	100	100	100	100	100	102	100	100
1930	97	95	96	92	96	103	97	96
1931	97	89	97	84	90	103	93	92
1932	112	75	85	73	82	103	90	88
1933	110	71	64	67	79	103	86	84
1934	96	72	56	66	76	102	83	80

Pramen: The Economic History of Eastern Europe 1919 – 1975, volume 1, s. 52

[87] Platnost zmocňovacího zákona č. 95/1933 byla prodloužena ž do roku 1937.

Od roku 1934 se v Československu vyhranily dvě fronty – jedna demokratická a protifašistická, druhá krajně nacionalistická a profašistická. Do politického boje se pustily také další, menší politické strany. V této nelehké situaci se konaly v květnu 1935 parlamentní volby na celém území republiky, a to do poslanecké sněmovny i do senátu. Výsledky voleb ukázaly, že většina voličů německé menšiny se dostaly pod vliv fašismu.

4.2 STÁTNÍ HOSPODÁŘSKÁ POLITIKA V LETECH KRIZE

Československá republika a její vláda usilovala po celé meziválečné období o to, aby vybudovala ekonomicky silný stát, který bude patřit mezi nejsilnější státy ve střední Evropě a který získá uznání nejvyspělejších států světa. Byl to velmi náročný cíl, i když republika převzala od Rakouska-Uherska průmysl na vysoké úrovni. Přestože měla zajištěnu dobrou výchozí základnu, nevyhnula se některým nutným opatřením. Jedním z nich byla regulace trhu a tržních mechanismů, jejichž uplatnění bylo nezbytné. Pro vedení státu nebylo jednoduché stanovit takovou politiku, která bude ve všech ohledech plně vyhovovat. V podstatě šlo o stanovení jednotného státního postupu. Ten se však plně podřizoval mocensko-politickému systému.

Problém byl o to složitější, že každá politická strana bez výjimky, měla množství připomínek k práci vlády, žádná z nich však nebyla nikdy schopna sama vytvořit vládu, předložit ostatním stranám vládní program. V první republice byly rozhodující dvě zásadní záležitosti – především se jednalo o buržoazně-demokratický charakter republiky a soukromokapitalistickou formu vlastnictví. K tomu se přidružovala výrazně centralistická politika, kterou určovala česká reprezentace v Praze, která málo nebo téměř vůbec nerespektovala zcela jiné podmínky v ostatních částech republiky. Snahou každé vlády bylo výrazné omezení rozvoje slovenského průmyslu a v konečném důsledku proměnit Slovensko v odbytové trhy pro české výrobky.

V hospodářské politice je možné vysledovat snahy o znovuzavedení ekonomického liberalismu. Stát směřoval své úsilí k tomu, aby se mu podařilo vytvořit podmínky ekonomického růstu. Od roku 1925 se výrazně přikláněl k intervencionalistickým praktikám. Prvním signálem bylo uzákonění agrárních cel v červenci 1925 a poté nástup Karla Engliše do funkce ministra financí. Následovala další opatření, především v bankovnictví a v dopravě, v oblasti elektrifikace. Prakticky

se jednalo o obory, ve kterých bylo podnikání nerentabilní, ale tyto sféry přitom měly rozhodující vliv na dobré fungování národního hospodářství.

Významnou, téměř rozhodující, úlohu v ekonomice státu v prvním období republiky hrála Živnostenská banka, která působila řadou nástrojů na politiku vlády. Vrchní ředitel Živnobanky J. Preiss byl spolu s ředitelem Městské spořitelny pražské V. Pospíšilem autorem tzv. hospodářského zákona – prvního projektu hospodářské politiky československého státu. Navrhovaná opatření pak byla postupně v letech 1918 – 1919 realizována.[88] Přes tento vliv měla Živnostenská banka určitý hendikep – nedokázala, na rozdíl od agrárního kapitálu, vytvořit úspěšné vazby mezi ekonomickou sférou a oblastí politiky. Z tohoto konstatování je zřejmé, že Živnobanka musela v některých ohledech učinit určité ústupky. Vystupovala sice jako mluvčí finančního kapitálu a také jako zastánce zájmů těžkého průmyslu, ale musela v mnohém ustupovat agrárnímu kapitálu a agrární straně.

Bankovní centrála agrárního kapitálu Agrární banka, byla sice kapitálově mnohem slabší než Živnostenská banka, ale agrární kapitál byl velmi životaschopný a nebál se konkurence. Bez ohledu na to, že kapitál vkládala do zemědělství, nebála se finanční prostředky vložit také do odvětví, se kterými neměla relativně nic společného – jednalo se především o zbrojařský a strojírenský průmysl. Zjednodušeně řečeno, v české ekonomice se silně střetávaly zájmy agrární strany (agrární velkostatkářská skupina), která byla úzce svázána s Agrární bankou a orientovaná na výrobu zboží pro vnitřní trh. Naopak ochranářská politika Živnostenské banky vedla k omezení československého exportu. Těžký průmysl ovládal český finanční kapitál, který se snažil s kapitálem agrárním nevést konkurenční boj. Důvod byl jednoduchý – těžký průmysl měl zajištěn vnitřní i vnější trh.

Co se týče měnové politiky československého státu, byla až do roku 1934 politikou deflační. Cílem bylo snížit ceny zboží, zvýšit kupní sílu papírových peněz a postupně dosáhnout zvýšení kurzu československé měny vůči měnám jiných zemí. Takto pojatá politika vypadala na papíru velmi pěkně, navozovala v lidech pocit, že vláda chce pro všechny to nejlepší. Opak byl pravdou. Na tento stav nejvíce doplácely všechny oblasti podnikání. Nejhůře na tom byly podniky, které byly zadlužené, pro

[88] Blíže viz LACINA, Vl.: Formování československé ekonomiky 1918 – 1923, Praha 1990, s. 62 – 63.

oddlužení a nový rozjezd potřebovaly úvěry, což bylo v této situaci téměř nemožné. Striktní úvěrová politika bránila rozvoji nových podniků, zavádění moderních technologií, nemluvě o dopadu na zahraniční obchod. Mnohé státy provedly devalvace svých měn hned na počátku světové krize, přičemž cenová hladina v Československu zůstala zachována, takže uplatnění českého zboží na zahraničním trhu bylo značně složité.

Deflační politika státu přinášela výhody především bankovnímu kapitálu, které se efektivně zhodnocovaly. Toho využívala Živnobanka, která se vlivem této možnosti stále více propojovala s průmyslovým kapitálem. O devalvaci odmítala banka jednat, protože by to pro ni znamenalo dražší nákup surovin v cizině, ale také ztrátu svých pohledávek v zahraničí.

Deflační politika byla také překážkou při překonávání agrární krize. Agrárníci usilovali o rychlé vyřešení stávající situace, i když si byli vědomi, že jejich snahy narazí na odpor především u průmyslových kartelů. Ceny zemědělských výrobků nezadržitelně klesaly, rentabilita zemědělské produkce jako celku také, dluhy narůstaly. Přestože agrárníci byli původně nakloněni deflační politice, po poznání jejího skutečného vlivu své názory začali korigovat. Jedním z důvodů byl fakt, že rolnické obyvatelstvo se stále více dostávalo do dluhů a voličská základna agrární strany začala hlasitě dávat najevo svou nespokojenost. To vedlo vedení strany k přehodnocení jejího postoje k deflační politice vlády. Podstatou problému bylo, že deflace zhodnocovala dluhy, ale agrární kapitál potřeboval opak – znehodnocení dluhů.

Z pohledu ekonomů byla zajímavá skutečnost, že deflační i inflační směr měly téměř stejná názorová východiska, ale rozcházely se ve výkladu příčin krize a v praktikách protikrizové politiky. Rozdíl vyplýval z odlišné deflační a inflační metodiky.

4.3 STÁTNÍ ZÁSAHY DO HOSPODÁŘSTVÍ

Z hlediska politické situace je nutné konstatovat, že po parlamentních volbách v roce 1929 výrazně posílil vliv agrární strany. Její vliv byl natolik silný, že ovlivňovala celkovou politiku státu. Světová krize se nevyhnula ani Československu, která od poloviny roku 1931 vypukla v republice naplno. Krize ničila veškerá odvětví průmyslu, rychlým tempem rostla nezaměstnanost a zadluženost lidí, obcí atd. Vzniklá situace

volala po řešení – po tvrdých zásazích státu do ekonomiky s cílem chránit kapitalistické hospodářství. Mezi stoupence těchto opatření patřili především zemědělci a průmysloví podnikatelé, kteří byli úzce spjati s vývozem. Naopak skupina soustředěná kolem Živnobanky takovýto postup nedoporučovala.

Po formální stránce se státní zásahy projevovaly řadou různých zákonů, nařízení a organizačních opatření, kterými stát buď přímo, nebo prostřednictvím nestátních organizací zasahoval do hospodářského života. Přispívaly k tomu většinou také autonomní akce, které vylučovaly účast jiných států.[89] Nejvíce státních zásahů směřovalo do zemědělství. Během krize bylo takto vydáno 129 vládních nařízení pro zemědělství, pro nezemědělská odvětví jen 24.[90] U zemědělství se jednalo především o to, aby byly co nejvíce zjednodušeny určité procedury, týkající se odstranění zbytečných překážek – například povolovací řízení, domácí a dovozní ceny, obchodní smlouvy, apod. Velkým problémem zemědělství byla jeho zadluženost, zejména malovýrobců. Zákony, které byly přijaty v roce 1933, měly za úkol pomoci tuto situaci řešit a vytvořit příznivější podmínky pro překonání krize v zemědělství.[91]

Další státní zásah se týkal ochrany domácího trhu, kterou tvrdě v roce 1930 prosadila agrární strana. Od následujícího roku bylo obnoveno povolovací řízení při dovozu a stanoveny kontingenty pro jednotlivé druhy dováženého zboží. Byla znovu zavedena devizová vázanost a devizové omezení. V rámci podpory vývozu schválil parlament v červenci 1931 zákon o podpoře zahraničního obchodu, podle něhož přebíral ručení za vývozní úvěry stát. V roce 1935 byl zřízen Státní exportní ústav.[92] Podmínky exportu zlepšila devalvace koruny v roce 1934.

Státní hospodářská politika se také projevila v peněžnictví, především v oblasti poskytování úvěrů a výše úrokových sazeb. Zásahy byly dány skutečností, že stát byl

[89] Blíže viz KLIMECKÝ, VL.: Řízené hospodářství v Československu do roku 1939, IV. Praha 1968, s. 114 – 149.

[90] LACINA, VL.: Dopad hospodářské krize 30 let na československou ekonomiku, Československý časopis historický, 1989, č. 1, s. 68

[91] Zákon č. 44/1933 Sb. z 2. 3. 1933 snižoval úrokovou sazbu v zemědělství. Zákon č. 74/1934 Sb. z 5. 5. 1933 dočasně upravoval výkon exekuce proti zemědělcům Vládní nařízení č. 155 ze dne 29. 7. 1933 o dočasných opatřeních v oboru řízení konkursního jmění zemědělců. Uvedené státní zásahy měly pouze charakter moratoria.

[92] Úkolem Státního exportního ústavu bylo zjišťovat vývozní možnosti pro československé zboží. Blíže viz JIRÁNEK, T.: Exportní ústav československý (1934 – 1944), Hospodářské dějiny 20, Praha 1992, s. 209 – 258.

jedním z největších dlužníků bank. Zhoršení situace postihlo především malé a střední banky. Ve prospěch nejsilnějších bank byly novelizovány bankovní zákony z roku 1924, které umožnily provést sanaci jedenácti bank ze státních prostředků ve výši 755 miliónů korun. Zesílená vládní kontrola bank a celého peněžního systému přispěla ke koncentraci bankovního kapitálu. V roce 1933 navíc vyšel zákaz zakládat nové peněžní ústavy nebo jejich filiálky až do konce roku 1934.

Menší zásahy stát aplikoval v oblasti průmyslu, v řemeslech a obchodě. Krize měla na jednotlivá odvětví různý dopad. To vedlo k tomu, že se začaly nekontrolovatelně uplatňovat regulační tendence, jejichž počet rychle rostl. Regulativní funkci plnily především kartely a syndikáty. Problém byl v tom, že pod záminkou společného postupu při překonávání krize docházelo k tzv. nucené syndikalizaci. Přítrž tomu udělal až kartelový zákon č. 141/1933 Sb. z 12. 7. 1933.

Vláda využívala i další tradiční nástroje – daňové a rozpočtové. V krizovém období se stále snižovaly příjmy z daní, cel a poplatků jako důsledek obtížné hospodářské situace. Finanční prostředky následně vládě chyběly, proto byla nucena přijmout další opatření – zavedla přirážky, zvýšila sazby u některých daní (např. daň spotřební). Problém byl v tom, že daňové břemeno dosáhlo neuvěřitelných 185 % předválečné úrovně v roce 1932 a výrazně znesnadňovalo podnikání.

Prudce se také zhoršila situace státních financí. To bylo jednou z příčin pádu Udržalovy vlády na podzim roku 1932. Nová Malypetrova vláda začala od počátku svého vládnutí velmi razantně. Prosadila zákon, kterým získala mimořádnou moc nařizovací, která ji opravňovala upravovat zásadní otázky hospodářské politiky. Na základě tohoto mimořádného zákona Malypetrova vláda vydala postupně 240 nařízení týkající se hospodářského rázu. Je evidentní, že takovýto postup vlády se ne všude setkal s velkým pochopením. Narážel zejména na odpor průmyslových a finančních kruhů. Vleklé spory mezi vládou a agrární stranou následně vyvrcholily odchodem národní demokracie z vlády.

4.4 PROBLÉMY KRIZE A JEJÍ ŘEŠENÍ

Hospodářská krize 30. let je časovým úsekem vývoje dvacátého století. Krize v takovém pojetí, v jakém se udála, dodnes zaměstnává řadu ekonomů a historiků. Výklad historie krize je velmi pestrý, přesto se vydělují dva základní proudy. První z

těchto představovali socialisté-marxisté, kteří vysvětlují krizi jako důsledek protikladu mezi společenským charakterem výroby a soukromovlastnickou formou přivlastňování si výsledků této výroby. Krize za kapitalismu tak pro ně byla krizí z nadvýroby.

Jiné vysvětlení krizových jevů prezentovali představitelé reformistického proudu ekonomického myšlení. Ti hledali příčiny krize mimo podstatu kapitalistického výrobního způsobu. Spojovali ji s porušením hospodářské rovnováhy jako přirozeného normálního stavu, k němuž údajně vývoj v kapitalismu vždy spěje. Tento stav je podle nich narušen jen tehdy, vznikne-li nějaká překážka volného působení hospodářských sil. Teorie mají jedno společné: jsou mnohdy jednostranné, mají omezenou funkčnost. To plně potvrdila hospodářská krize 30. let. Jednotlivé teorie vycházely totiž z myšlenky stability, rovnováhy a z plného využití výrobních faktorů jako přirozeného stavu kapitalistické ekonomiky.

Englišovo pojetí krize vycházelo z jeho teleologické teorie o rovnovážném pořádku uvnitř i vně národního hospodářství. Hlavní problém hospodářské krize 30. let spatřoval Engliš v nesprávné peněžní politice, ve zlaté deflaci, ve světovém zhodnocení zlata, jež způsobilo všeobecný a rychlý pokles cen a peněžních důchodů při zachování jejich reálné výše. Podle Engliše byla krize let 1929–34 krizí z měnové deflace. Republika se dostala do této deflační krize tím, že přijala zlatou měnu v roce 1929, kdy krize začala.

Englišovy názory na příčiny velké hospodářské krize odmítala řada národohospodářů a odmítalo je i vedení národně demokratické strany. Národní demokracie spatřovala příčiny krize v hlubokých strukturálních změnách vyvolaných první světovou válkou, tj. v rozdílném nerovnoměrném vývoji jednotlivých zemí, ve vývoji skladby světového hospodářství.

K celosvětové krizi zaujímaly svá stanoviska také přední československé reformistické strany. Československá sociálně demokratická strana dělnická patřila mezi nejstarší politické strany v předmnichovské republice. V období krize zcela jednoznačně selhala. Bezprostředně po krizi sama nedokázala dát vysvětlení, proč se tak stalo. Strana se prakticky zmohla jen na vydávání prohlášení, předkládání návrhů a nabídek ke spolupráci, kde se spokojovala s druhořadým postavením. Sociální

demokracie se teprve v pozdějším období, když už krize byla na svém vrcholu, odvážila pouze na vydání konkrétních stanovisek, které však neměly žádný praktický význam.

Československá národně socialistická strana se po vzniku republiky ztotožnila s nově vzniklým státem, vstoupila do první vládní koalice a podílela se aktivně na rozvoji republiky. Ekonomické názory strany vycházely z názoru, že principy, na kterých je současný stát postaven, nemohou úspěšně sloužit stávajícím potřebám, a proto je nutné provést radikální změnu – reformu. Podle představ strany by se činnost státu měla rozvíjet tak, aby stát vytvářel podmínky pro ochranu slabších ekonomických celků před silnými. Stát by měl být podle strany jakýmsi arbitrem mezi zájmy vlastníků – podnikatelů a širokými vrstvami pracujících.

Národní socialisté nastínili své představy o chodu a řízení státu. K hlavním formám plánování hospodářství by měla patřit cílevědomá úvěrová politika emisní banky a státní zásahy do ekonomiky prostřednictvím státního rozpočtu. Navrhovali, aby státní rozpočet nebyl sestavován pouze na období jednoho roku, ale na celý hospodářský cyklus, aby mohly být vytvořeny daňové rezervy. Ty by měly být následně využity na státní veřejně prospěšné práce. Představy národních socialistů na plánované řízení národního hospodářství jsou spojeny s využitím monopolů, které by byly prezentovány jako přípravné orgány pro státem řízené hospodářství.

Agrární strana měla za první republiky v politickém systému výhradní postavení. Svůj vliv si vymezila a zvýšila v průběhu dvacátých let. Opírala se o statkáře a velké sedláky, měla však rozhodující vliv také mezi drobnými rolníky. Strana prakticky ovládla celý venkov. Převzala rozhodující úlohu při provádění pozemkové reformy a prezentovala ji později jako své dílo. Důležitým nástrojem její moci byla také hustá síť kampeliček a téměř 500 zemědělských družstev pod rozhodující kontrolou strany.

Agrární stranu nezaskočila ani hospodářská krize. Na rozdíl od ostatních byla schopna operativně vypracovat koncepci své protikrizové politiky. Hlavní příčiny krize viděla v tom, že přebytky zásob na světových a domácích trzích, mezinárodní spekulace, dumpingová opatření atd. byly hlavními příčinami celosvětové krize. Strana byla tak rychlá, že se svým koncepčním programem předběhla samotné vládní prohlášení k otázce hospodářské krize.

Přední české (československé) strany vypracovaly, byť třeba se zpožděním, své koncepce a programy na odstranění nebo zmírnění důsledků světové hospodářské krize. Přestože strany měly různá zaměření a cíle, jedno měly společné – snahu jak odstranit krizi a zmírnit její ekonomické důsledky. Cíle byly stejné, jen způsoby, kterými se k nim měly dobrat, byly různé.

ZÁVĚR

Hospodářská krize konce 20. a začátkem 30. let minulého století zachvátila prakticky celý svět. Svou délkou a hlubokým destrukčním vlivem způsobila celosvětově obrovské ztráty. Následkem toho se měnily postoje lidí, historický vývoj společnosti zaznamenal dosud nepoznané změny v hospodářském, politickém i společenském životě společnosti.

Cílem práce bylo především zmapovat hospodářský přehled začátku, průběhu a důsledků hospodářské krize v první republice. Aby bylo možné pochopit všechny souvislosti, které předcházely krizi v Československé republice, bylo nejprve nutné seznámit se s teoretickými postoji tehdy nejznámějších osobností z ekonomického a finančního života společnosti, kteří svými postoji formovali názory lidí na aktuální problematiku doby.

Je známo, že počátky a vznik krize není hodnocen stejně, používají se nejrůznější výklady vzniku krize, hodnotí se příčiny a důsledky. Jedno tvrzení je však jisté – i když měl celý svět i jednotlivé státy dílčí ekonomické problémy, se kterými se snažil vyrovnat každý podle svých podmínek, celosvětová krize dostala rozhodující impulz ze Spojených států amerických, tedy ze státu, který byl již v té době považován za velký hospodářský zázrak díky uplatňování vědecko-technického pokroku, zavádění nových výrobních technologií, nových způsobů organizace práce apod.

Vzhledem k provázanosti ekonomik v celosvětovém i národních podmínkách nebylo velkým problém pocítit následky prvních hospodářských otřesů pocházejících z USA. Pravdou je, že jednotlivé státy Evropy přijímaly nejrůznější ekonomická opatření pro odvrácení zahájení krize, ale ta se ve většině případů míjela účinkem. Podrobně vysvětluje tuto problematiku část týkající se příčin a vzniku hospodářské krize v USA.

Hospodářské krizi se nevyhnulo ani Československo. To tehdy prožívalo období velmi úspěšné konjunktury, rychle se měnilo ze země agrárně průmyslové na průmyslově agrární. Ekonomický růst průmyslu byl tak rychlý, že netrvalo dlouho a Československo se zařadilo mezi nejvyspělejší země Evropy. Ze státu, který byl dlouhé období součástí Rakouska-Uherska, rychle se osamostatnil a začal úspěšně budovat

národní hospodářství se stala země plná změn. Nic na tom nemění fakt, že se Československu nedařilo příliš úspěšně se zapojit do mezinárodní dělby práce a ve srovnání s konkurencí zůstávalo pozadu i v rozvoji nových výrobních odvětví, zejména v průmyslu a v dopravě.

Jednoznačnou příčinou zaostávání byl nedostatek investičního kapitálu a navíc také téměř žádné možnosti vypůjčit si finanční prostředky dlouhodobým úvěrem. To vše brzdilo jinak úspěšný rozvoj republiky. Přestože lze použít konstatování, že se republika dostávala na jedno z předních míst evropské ekonomiky, nelze přehlédnout, že mělo také své slabiny. Ty nejlépe odhalila hospodářská krize, která se nevyhnula ani našemu státu. Většinou se uvádí, že hlavní příčinou propuknutí krize byla světová hospodářská krize původem ze spojených států. To je pravda jen do určité míry. Viníkem, pokud to tak lze jednoznačně říci, byla celá řada dalších faktorů, jejichž sílu si až do doby vypuknutí hospodářské krize nikdo neuvědomil.

Jedním z rozhodujících vlivů na hospodářství země, měly pomalu nastupující změny, které se udály v souvislosti se změnou politického režimu v Německu. V českém pohraničí žila převážně německá menšina, která tyto změny vítala, což dokázaly výsledky parlamentních voleb. Problémem bylo, že velká část našeho průmyslu byla soustředěna v pohraničí a při sledování vývoje politické situace v Německu, měla republika vážné obavy o další vývoj a osud svého průmyslu. Paradoxní je, že tyto obavy vyústily v nebývalý rozmach zbrojní výroby, která v ekonomickém efektu přinášela republice velmi významné zisky. K tomu se vázaly další zisky z odvětví, která na zbrojní výrobu navazovala – energetika, chemický průmysl, hutní a strojírenský průmysl.

V Československu nastaly změny nejen hospodářské, ale je nutné se též podívat na změny společenské a duchovní. Období první republiky dalo možnost mnoha významným teoretikům, odborníkům na ekonomii a finanční právo prezentovat své názory, které reagovaly na vzniklou situaci. Bylo to období, kdy vedle sebe mohlo bez problémů existovat mnoho názorových proudů, přes období relativního hospodářského liberalismu, keynesiánství, monetarismu a dalších. Nejvíce se hovořilo o učení britského ekonoma J. M. Keynese, jehož teorie byly předlohou k hospodářským programům tehdejších vládních stran. Na druhou stranu je nutné otevřeně říci, že problémy ve společnosti – zhoršení pracovních a sociálních podmínek, vysoká nezaměstnanost,

drahota, to vše vytvářelo podmínky pro rozvoj nejrůznějších hnutí od levice až po krajní pravici.

Hospodářská krize na přelomu dvacátých a třicátých let bezesporu hodně změnila svět. Do té doby prakticky všechny vyspělé státy světa procházely menšími nebo většími hospodářskými krizemi, ale žádné nezanechala takové stopy jako krize, které jsem se zde věnoval. Podíváme-li se zpětně na průběh a následky této krize, vidíme celou řadu problémů, které bylo nutné nečekaně řešit. Podstatné bylo také to, že nalezená řešení nebylo často jednoduché uvést do praxe, protože silné politické strany byly vládám silnými oponenty a každá strana velmi tvrdě hájila svá stanoviska. Řečeno slovy dnešní terminologie, strany dokázaly velmi úspěšně lobovat za své zájmy a za zájmy svých členů, což byli ve velké většině majetní lidé.

Autor si dal za cíl analyzovat příčiny, proč ke krizi došlo, co ji doprovázelo, jakým způsobem se řešila a co znamenala pro příští vývoj země. Snahou bylo přiblížit hospodářskou situaci od počátku dvacátých let až do skončení celosvětové hospodářské krize, ukázat na vzájemnou ekonomickou provázanost jednotlivých států a vztah kapitálu a jednotlivých odvětví hospodářství země. Autor se zamýšlel nad tím, zda bylo nezbytné, aby krize zasáhla Československo právě v době, kdy se velmi úspěšně rozvíjel průmysl a další odvětví. Zda byla krize pouze důsledkem chybných ekonomických rozhodnutí vlád jednotlivých států anebo je také příčinou tehdejší politická situace, kdy si nikdo neuvědomoval, že také ona dokáže změnit celkovou situaci a nastolit zcela jiné politické a hospodářské podmínky.

Je nepochybné, že tzv. Great Depression měla dalekosáhlé důsledky pro všechny oblasti lidského života v minulém století, které bylo doslova plné změn a historických událostí. Nejen mě napadá myšlenka, zda bylo nezbytně nutné, aby ke krizi došlo a zda by se historie ubírala stejným směrem, kdyby jí bylo včas zabráněno (pokud by to ovšem opravdu bylo možné). Mohl by Adolf Hitler oslovit svým programem takovou část veřejnosti, kdyby ta nebyla zmítána hospodářskou nestabilitou? Tím nejhrozivějším důsledkem velké krize tak nemohlo být nic menšího, než druhá světová válka…

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

[1] **BUTSCHEK, F., PRŮCHA, V**. : *Einkommensniveau und Wirtschaftsstruktur in der Zwischenkriegszeit*. In: Österreich und die Tschechoslowakei 1918 – 1938, Sien – Köln – Weimar 1996, s. 310.

[2] **DOBRÝ, A**.: *Hospodářská krize československého průmyslu ve vztahu k Mnichovu*, Praha 1959, s. 84.

[3] **FRIEDMAN, M**.: Sborník "*Studie o kvantitativní teorii peněz*." Chicago, 1956.

[4] **FRIEDMAN, M., SCHWARTZ, A. J**.: „*Has Government Any Role in Money?“* v Schwartz, Anna: Money in Historical Perspective, University of Chicago Press, 1987, str. 311.

[5] **GOOD, D. F**., *Austria-Hungary*, In: R. Sylla – G. TToniolo, Patern of European Industrialization. The nineteenth Century, London-New York, 1991, s. 230.

[6] **HAYEK, F. A.:** „*The Present State and Immediate Prospects of the Study of Industrial Fluctuations*“ v *idem. Profits, Interest and Investment*, Augustu M. Kelley Publishers, 1975, str. 173.

[7] **HAYEK, F. A**.: „*The Use of Knowledge in Society“* a Mises, Ludwig: *Human Action*, část 3.

[8] **KEYNES, J. M.:** *Obecná teorie*, kap. 10, str. 144 – 145.

[9] **KIRZNER, I. M.:** „*The Meaning of Market Process, Essays in the development of modern Austrian economics“*, Routledge, 1992).

[10] **KOHOUT, P**.: *Velká deprese* – sborník textů, CEP, Praha 2004, str. 23

[11] **KOHOUT, P**.: Velká *deprese* – sborník textů, CEP, Praha 2004, str. 24

[12] **KOZÁK, J.:** *Finanční politika československá v době krize*, Praha 1937, s. 66 - 67

[13] **LACINA, Vl**., *Zahraniční obchod v letech první Československé republiky*, Český časopis historický, 1997, č. 1, s. 114, dále Deset let Československé republiky, sv. II., Praha 1928, s. 162 – 165.

[14] **LACINA, Vl.:** *Formování československé ekonomiky 1918 – 1923*, Praha 1990, s. 62 – 63.

[15] **LACINA, VL**.: *Dopad hospodářské krize 30 let na československou ekonomiku*, Československý časopis historický, 1989, č. 1, s. 68.

[16] **MACHÁT, F.:** *Dějiny vědeckého řízení v kapitalistickém průmyslu*, Praha 1967, s. 236.

[17] **NEČAS, J**.: *Likvidace nezaměstnanosti*, Praha 1938, s. 78 – 79.

[18] **RAŠÍN, A**.: *Můj finanční plán*, 1920, s. 96.

[19] **REVENDA, Z**.: *Centrální bankovnictví*, Management Press, Praha 1999

[20] **REVENDA, Z.**: *Centrální bankovnictví*, Management Press, Praha 1999, str. 674

[21] **TAJOVSKÝ, L.:** *Velká deprese* – sborník textů, CEP, Praha 2004, str. 73

[22] **TAJOVSKÝ, L**.: *Velká deprese* – sborník textů, CEP, Praha 2004, str. 77

[23] **TAJOVSKÝ, L.:** *Velká deprese* – sborník textů, CEP, Praha 2004, str. 80

[24] **STÁDNÍK, M.:** *Národní důchod a jeho rozdělení*, s. 26, průmysl v Obzor národohospodářský, ročník 43, 1938, s- 437, zemědělská výroba, LACINA, V.: Zlatá léta, s. 241, zahraniční obchod v Zahraniční obchod republiky Československé v roce 1937, Československá statistika sv. 154, I. Díl, Státní úřad statistický, Praha 1938, s. 25, dále HSR ČSSR., s. 852.

[25] **STEINER, J., KROL, J.:** *Kapitoly z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918 – 1989*, Karviná 1997, s. 95 – 98.

[26] **VACHEL, J**.: *Postavení ČSSR, c. d*. s. 123, LACINA, VL.: Hospodářská politika čsl. státu a podnikání ve 20. století, Moderní dějiny 4, 1996, s. 175.

DALŠÍ PRAMENY A ODKAZY

[1] Statistická příručka Republiky československé, II. Praha 1925, s. 417.

[2] Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti 1918 - 1945, sv. III., UK Praha, 1995, s. 148.

[3] Československá statistika, sv. 140, s. 4 – 66, tab. 2

[4] Sekanina, M.: Kdy nám bylo nejhůře? s. 41.

[5] HSR ČSSR, s. 837.

[6] Historická statistická ročenka ČSSR, Praha FÚS, 1985, s. 852.

[7] LACINA, VL.: Velká hospodářská krize..., c. d. s. 117

[8] Statistická ročenka Republiky československé 1936, s. 273

[9] Pramen: Údaje pro USA v SAINT-ETIENNE, C.: c. d., s. 10; pro Velkou Británii a Německo v MITCHELL, B. R.: European Historical Statistics 1750-1970, London 1975. s. 166-171; světové indexy v Obzor národohospodářský, ročník 44, 1939, s. 549.

[10] ROTHBARD, MURRAY: America´s Great Depression, s. 89

[11] Zpráva Zlaté delegace Finančního výboru Společnosti národů, Praha, 1932

[12] Historická statistická ročenka ČSSR, Praha, FSÚ, 1985, s. 853 – 854.

[13] Zahraniční obchod republiky Československé v roce 1937 nebo HSR ČSSR, s. 852 - 853.

[14] VENCOVSKÝ, F.: Měnová politika v české historii, s. 31.

[15] VENCOVSKÝ, F.: Měnová politika v české historii, s. 37.

[16] VENCOVSKÝ, F.: Měnová politika v české historii, s. 38.

[17] Deset let Národní banky Československé. Praha 1937, s. 430 – 431.

[18] Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi dvěma světovými válkami, ed. Eduard Kubů, Jaroslav Pátek, Praha 2000, s. 98.

ZÁKONY

[1] Zákon č. 84/1919 Sb., o peněžní reformě, 25. únor 1918.

[2] Zákon č. 187/1919 Sb. (tzv. měnový zákon).

[3] Zákon č. 102/1935 Sb., bankovní zákon.

VYHLÁŠKA

Vyhláška ministra financí z 1. dubna 1926 č. 43/1926 Sb. podle které se banka změnila na Národní banku československou.

WEB

[1] FRIEDMAN, Milton - FRIEDMAN, Rose: Svoboda volby [online], Liberální Institut, Praha 1992, kap. 3. Dostupný na www: http://www.libinst.cz/stranka.php?id=162
[2] ŠÍMA, Josef: Trh v čase a prostoru [online], Liberální Institut, Praha 2000, [cit. 2008-04-03]. Dostupný na www: http://www.libinst.cz/etexts/sima_trhvcase.pdf
[3] http://nr1a.com/krach-1929.htm
[4] http://www.penize.cz/1589-od-prvni-svetove-valky-ke-svetove-hospodarske-krizi.htm
[5] http://dejiny.wz.cz/mezi/bitvy/krize/krize.html
[6] http://dejiny.wz.cz/mezi/bitvy/krize/krize.html

SEZNAM TABULEK

Tab. 1 Celkové množství dolarů a zlatých rezerv (v mld. USD)
Tab. 2 Procento nezaměstnaných v letech 1929 – 1934
Tab. 3 Zásoby měnového zlata
Tab. 4 Pokles vnitřních cen
Tab. 5 Pokles indexu průmyslové výroby v letech 1929 - 1934
Tab. 6 Vývoj teritoriálního zaměření vývozu v letech 1924 – 1929 (v %)
Tab. 7 Vývoj zahraničního obchodu ČSR v letech 1929 - 1934
Tab. 8 Okolkované peníze v mld. K
Tab. 9 Přehled finančních výsledků
Tab. 10 Výsledky deflační politiky
Tab. 11 Průměrné roční kursy koruny v zahraniční za 100 Kč
Tab. 12 Hlavní makroekonomické ukazatele hospodářského vývoje ČSR v letech 1929 - 1937
Tab. 13 Struktura průmyslové výroby ČSR podle jednotlivých odvětví (v %)
Tab. 14 Index čsl. průmyslové výroby dle Maiwalda pro léta 1929 – 1934 (1929 = 100)
Tab. 15 Ceny zemědělských výrobků ve srovnání s výrobními náklady zemědělců v ČSR v letech 1928 – 1934 (1929 = 100)
Tab. 16 Dovoz, vývoz a saldo obchodní bilance ČR v mld. Kč
Tab. 17 Podíl hlavních zemí a kontinentů na obratu čsl. zahraničního obchodu v letech 1929 – 1934 (v %)
Tab. 18 Údaje o státním hospodaření podle závěrečných účtů v mil. Kč
Tab. 19 Vývoj registrované nezaměstnanosti v letech 1929 – 1934 (roční průměry v tis. obyvatel)
Tab. 20 Nezaměstnanost ve světových mocnostech 1929 – 1934
Tab. 21 Podíl výdělečně činného obyvatelstva v hlavních hospodářských sektorech v různých zemích v roce 1930 (v %)
Tab. 22 Hrubý domácí produkt ČSR v letech 1928 - 1934

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1 Raná Philipsova křivka
Obr. 2 Dlouhodobá Philipsova křivka
Obr. 3 Hayekův trojúhelník
Obr. 4 S&P500 Price/Earnings Ration 1920 - 2003
Obr. 5 Velká deprese USA

ABSTRACT

My thesis deals with the Great Depression on the 1930´s, which was one of the biggest economic disasters of last century. It follows especially the course and consequences of the crisis in Czechoslovakia. There are still many questions about this event and economists of whole world have never agreed on the only explanation, which could describe and solve all the causes and circumstances of Great Depression. In addition, there are also many views that the crisis had influence not only in economic sphere, but also had the social and political impacts.

First part deals with international connections of Great Depression and searches causations of crisis in economic theory and describes the birth of Great Depression in United States. Second and third parts analyze the beginning and running of the crisis in Czechoslovakia and deal with particular sections of economy. The fourth part summaries economic and political effects of the crisis in Czechoslovakia and shows how the country faced up to depression.

KEYWORDS

Great Depression, crisis, Czechoslovakia, United States, thirties

JEL CLASSIFICATION

N12, N14, N22, N24, N42, N44